

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Bc. Patrik Písecký

**Analýza genocidy: Komparace arménské genocidy a
genocidy ve Srebrenici**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Lach M.A., Ph.D.

OLMOUC 2023

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu práce prof. PhDr. Jiřímu Lachovi M.A., Ph.D. za jeho odborné vedení, ochotu a čas, který mi v průběhu psaní práce věnoval.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně na základě zdrojů uvedených na konci této práce.

V Olomouci dne:

Podpis:

Obsah

Úvod.....	6
1. Pojem genocida a vývoj pojmu	11
1.1. Genocida a právní zavedení termínu.....	11
1.2. Klasifikace genocid a vědecké definice	12
1.3. Tradiční genocida	17
1.4. Moderní genocida	18
1.5. Shrnutí	19
2. Vývoj v Osmanské říši.....	21
2.1. Arménie	21
2.2. Arméni v Osmanské říši	21
2.3. Arménská otázka	23
2.4. Osmanská říše v letech 1876–1913	24
2.5. Genocida v letech 1915-1918.....	27
2.6. Shrnutí a srovnání.....	31
3. Vývoj v Jugoslávii.....	34
3.1. Vývoj Jugoslávie do roku 1980	34
3.2. Rozpad Jugoslávie.....	37
3.3. Jugoslávské války za nezávislost.....	40
3.4. Válka v Bosně a Hercegovině a Srebrenická genocida.....	42
3.5. Gendercida a systematické vraždění	47
3.6. Shrnutí a srovnání.....	48
4. Odezva genocid v mezinárodním prostředí.....	51
4.1 Arménská genocida	51
4.2 Genocida ve Srebrenici	53
4.3 Shrnutí a srovnání	56
Závěr	58
Seznam literatury.....	61
Přílohy	68
Abstrakt.....	77

Seznam použitých zkratek

ARBiH	Vojsko republiky Bosny a Hercegoviny
HDZ	Chorvatské demokratické společenství
HVO	Chorvatská rada obrany
ICTY	Mezinárodní soudní tribunál pro Jugoslávii
OSN	Organizace spojených národů
VRS	Vojsko Republiky Srbské
UNPROFOR	Mírová operace Organizace spojených národů v Jugoslávii

Úvod

Převážně během 20. století svět zažil mnoho etnických a náboženských konfliktů. I když některé z nich se staly během světových válek (arménská genocida během první světové války nebo holocaust během druhé světové války), jiné byly etnického původu (genocida ve Rwandě) nebo byly založeny na politické ideologii (čistky za stalinského režimu v Sovětském svazu). Některé genocidy jsou veřejnosti známy více (holocaust), některé méně. Tato práce se bude konkrétně zabývat arménskou genocidou a masakrem ve Srebrenici v Bosně a Hercegovině. Obě události nakonec ovlivnily nebo stále ovlivňují mezinárodní společenství a vztahy mezi konkrétními zeměmi.

Arménská genocida je souhrnný název pro události, které vedly k zabití 800 tisíc až 1,5 milionu převážně arménských občanů v tehdejší Osmanské říši. První známky zabíjení začaly na konci 19. století, největší ztráty na lidských životech však zabíjení způsobilo především v letech první světové války, konkrétně 1915–1918 a později bylo i „tragickou“ inspirací k pozdější události známé jako holocaust, ke kterému došlo během druhé světové války. Genocida Arménů je v dnešní době také jedním z mála zdrojů událostí, který udržuje napjaté vztahy mezi Arménií, Tureckem a Ázerbájdžánem a způsobuje nestabilní situaci a střety mezi Arménií a Tureckem s Ázerbájdžánem.

Hlavním problémem této genocidy jsou tvrzení, zda se událost skutečně stala, zda by akt zabíjení Arménů mohl být mezinárodně označen za genocidu. Arménie a spojenci tvrdí, že tento čin je skutečností, stal se a bojují za její mezinárodní uznání, zatímco Turecko a Ázerbájdžán jsou striktně proti a dodnes se proti arménským názorům ohrazuje. Třetí stranou jsou země, které genocidu částečně uznávají (např. Mexiko, kde genocidu uznávají pouze některé státy federace nebo určité politické subjekty, ale oficiálně ne celá země) nebo nevyjadřují vůbec žádné stanovisko.

Srebrenická genocida je jedním z nejčernějších milníků novodobé historie současné Bosny a Hercegoviny, který se odehrál v červenci 1995 během jugoslávských válek za nezávislost. Tato událost je (po holocaustu) považována za nejhorší válečný zločin moderních evropských dějin. Genocida ve Srebrenici také urychlila mezinárodní

jednání o válkách za nezávislost Jugoslávie. Tato událost byla pro Evropu velmi klíčová, protože šlo o největší ozbrojený konflikt od druhé světové války na evropském území, který mohl ohrozit stabilitu celého kontinentu. Tento konflikt navíc později zažehl jiskru pro další střety v regionu, konkrétně v Kosovu, které později vedly k bombardování Bělehradu spojeneckými silami NATO v roce 1999.

Na první pohled by se mohlo zdát, že masakr byl právně vyřešen, viníci potrestáni a situace v regionu stabilizovaná. Etnicita však hrála klíčovou roli již v 80. letech. Poté, co zemřel jugoslávský prezident Josip Broz Tito, začaly sílit nacionalistické tendence. Srebrenický masakr byl smutným vyvrcholením dvacet let trvajících napětí v regionu, které částečně pokračovalo až do roku 1999. V současnosti můžeme opět pozorovat eskalaci napětí na srbsko-kosovských hranicích, které má tendenci mít podobnost s rostoucím napětím před masakrem ve Srebrenici. Nacionalistické a etnické střety, které trvají desítky let a nejsou dosud vyřešeny, v regionu stále rezonují a mohou být opět potenciální hrozbou pro evropský kontinent.

I když obě genocidy dělí 80 let, najdeme mezi nimi podobnosti. Jedním z cílů práce je shromáždit a porovnat data o výše uvedených genocidách. Poté budou krátce popsány pozadí a příčiny genocidy, podobnosti a anomálie v průběhu obou genocid a jejich zakončení. Hlavním cílem této práce bude srovnání arménské a srebrenické genocidy poskytnutím kombinovaného přehledu, analýzy a srovnání těchto dvou genocid z historického pohledu a z jejich prvotních znaků vedoucí ke genocidě a jejich procesů.

K naplnění tohoto cíle je využíván přístup deskriptivní komparativní analýzy na základě dvou případových studií, v tomto případě arménské genocidy a srebrenické genocidy v Bosně a Hercegovině. Každá z těchto případových studií bude prezentována v samostatné kapitole, kde jsou ke každé zvlášť představeny okolnosti, které vedly ke genocidám, přičemž hlavní důraz je kladen na historický vývoj a etnicko-náboženské aspekty obou případových studií. Tato analýza umožní identifikovat společné prvky mezi oběma masakry, které se mohou v budoucnosti opakovat v jiných konfliktech. Tyto společné prvky mohou být například nacionalistické nebo náboženské motivace, snaha o vyhlazení celých etnických skupin, nebo odmítání zodpovědnosti a popírání faktu

genocidy. Identifikace těchto prvků nám umožní lépe porozumět tomu, jak se genocida může vyskytovat v různých formách a situacích.

První kapitola je zaměřena na pojem genocida a právní a vědecké pojetí tohoto pojmu. Je zde uveden stručný vývoj termínu od počátku až po přijetí Úmluvy termínu, který dokázal správně pojmenovat trestné činy. Uznání genocid za zločiny proti lidskosti má za sebou dlouhou cestu, která si našla své místo v mezinárodním prostředí krátce po druhé světové válce a během několik desetiletí i v akademické sféře. Díky mezinárodnímu povědomí o genocidách a následně řádnému soudu s pachateli, kteří genocidy spáchali, ať už přímo či nepřímo, je nyní možné přistupovat k podobným incidentům a stíhat ty, kdo jsou za ně zodpovědní. Dále je zde věnována pozornost některým vědeckým definicím pojmu genocida a náhled na postupné vysvětlování pojmu a náhledům vybraných autorů k tématu, kde každý z nich poskytuje jiné chápání a úhel pohledu genocidy. Na konci sekce je pak stručné shrnutí celé části. Je zde i pohled na moderní pojetí genocid, jelikož v moderní historii jsou genocidy vnímány, a hlavně vykonávány zcela odlišně, než jak byly vykonávány tradiční genocidy.

V druhé části práce je představený kontext, který předcházel genocidě Arménů v Osmanské říši. Nejprve je zmíněn historický vývoj arménské menšiny a samotné Osmanské říše s důrazem na hlavní události ve vývoji od roku 1876 do roku 1918, které byly pro kontext arménské genocidy nejpodstatnější. V této kapitole je více přiblíženo postavení Arménů v Osmanské říši, mezinárodní i vnitropolitická situace Osmanské říše, a hlavně podkapitola samotného aktu genocidy vůči Arménům, která se podrobně věnuje masakrům páchané na Arménech a na konci kapitoly následuje shrnutí a srovnání zjištěných skutečností.

Ve třetí části, stejně jako ve druhé, je popsán kontext, který se podílel na srebrenické genocidě. Důraz je zde kladen hlavně na 80. a 90. léta 20. století, kdy v tomto období proběhlo několik událostí, které zásadně ovlivnily dění v Jugoslávii a které přispěly k masakrům v Srebrenici v roce 1995. Je zde důraz hlavně na vnitropolitickou situaci země od roku 1980, na sílící nacionalismus a jugoslavské války za nezávislost. V této kapitole je i zmínka role mezinárodních aktérů, hlavně Organizace spojených

národů. V závěrečné části kapitoly následuje shrnutí jak zjištěných skutečností o Srebrenici, tak srovnání se znaky a s průběhem arménské genocidy z předchozí kapitoly. Tyto poznatky jsou pak stručně vyjádřené v celém závěru práce.

Poslední část této práce je věnována mezinárodnímu uznání arménské a srebrenické genocidy a jejich vlivu na současné mezinárodní dění. Tato kapitola také stručně popisuje reakce mezinárodního společenství na obě události.

Všechny části práce přispívají k jedinému cíli této práce, a to k srovnání arménské a srebrenické genocidy na základě poskytnutí kombinovaného přehledu, analýzy a srovnání obou genocid skrze získané informace o jejich historických a politických kontextech.

V komparativním studiu genocid je Rafael Lemkin¹ považovaný za zakladatele tohoto oboru. Je hlavně připomínán pro jeho koncepční práci (vytvoření a formulování pojmu genocida), pro jeho osobní život (jako Žid utekl z Polska, když vypukla druhá světová válka a spousta jeho známých zemřela v koncentračních táborech) a pro jeho práci a snahy o advokacii o prosazení a ratifikaci o trestání zločinů, páchané v Polsku na židovských obyvatelích, která v roce 1948 vešla v mezinárodní právní platnost jako *Úmluva k zabránění a trestání zločinu genocidia*. Do přelomu 70. a 80. let se fenoménu genocid věnoval jen malý počet akademiků, převážně jimi byli potomci přeživších holocaustu. Od té doby se však komparativní studia genocid rozšířila o mnoho publikací a autorů, kteří přispěli do studií svými poznatky. Jak ve své publikaci zmiňuje Hinton (2012), komparativní studia se už nemusí zabývat jen holocaustem, jelikož ve světě před i po holocaustu proběhlo a probíhá několik genocid, které jsou stejně důležité pro studium jako byl holocaust. Během posledních několika dekád bylo vydáno mnoho publikací a akademických článků, které se zabývaly konkrétně arménskou genocidou či srebrenickou genocidou, nicméně jen málokteré z nich se zabývaly přímými spojitostmi či podobnostmi mezi těmito dvěma genocidami. Arménské genocidě se do menší míry věnovala pozornost spolu s holocaustem při počátcích oboru, nicméně holocaust sloužil jako učebnicový příklad genocid. Byly to mj. až genocidy ve Rwandě a v Bosně a

¹ Rafaelovi Lemkinovi je více prostoru věnováno v první kapitole této práce.

Hercegovině, které pomohly zvýšit počet nejen akademiků zajišťující se o obor studia genocid. I když první právní definicí genocidy se podařilo prosadit Lemkinovi, byla to akademická sféra, která tento pojem rozšířila o několik dalších definic. Mezi první studii, která rozšířila pojem genocid na akademické úrovni byl Hevré Savon (1972), který poprvé rozšířil a definoval pojem genocida na tři různé typy. Podobnou charakteristikou se také zabýval Vahakn Dadrian (1975), který nepřímo Savonovy charakteristiky rozšířil a podrobněji popsal. Jak už bylo zmíněno, tématu genocid se do 80. let věnovalo jen málo akademiků, a i ti se spíše zaměřovali jen na konkrétní případy, než aby začali chápat širší kontexty. Jak Moses (2021) odhaluje, Robert Menson, jeden z hlavních představitelů oboru a také bývalý prezident Mezinárodní asociace odborníků na genocidy, díky svému působení v Nigérii v 60. letech 20. století zjistil, že je genocidy třeba chápat v širším záběru, a to v socioekonomické sféře a kulturní sféře, nejen v té politické. Ještě dříve se stejnou myšlenkou souhlasí i Feierstein a Town (2014) a mnoho jiných současných odborníků. Feierstein a Town (2014) navíc jasně vysvětlili rozdíl mezi původní právní definicí Raphaela Lemkina a Mensovy teorie o širším kontextu výzkumu. Podle jejich názoru je právní definice velmi úzce definovaná a širší chápání kontextu pomáhá historikům a sociologům důkladněji prozkoumat jak samotné genocidy, tak i souvislosti mezi nimi. Během 80. a 90. let se zájem o genocidy rapidně zvýšil, stejně tak i výskyt genocid, které mohly být zkoumány. Hlavně genocidy ve Rwandě (1994) a v Bosně a Hercegovině (1995) poskytly mnoho nových možností k vědeckému zkoumání, nejen v tom smyslu, že akademici mohli využít i jiné případové studie, než holocaust a občasně i arménskou genocidu. Více tato situace bude přiblížena v první kapitole.

Zatímco arménská a srebrenická genocida již náleží mezi ty známější a probádanější případy a už jsou chápány jako součást oboru, jejich vzájemné srovnání zůstává probádáno jen minimálně. V této práci jsou obě genocidy srovnávány jako proces, ke kterému dochází na základě jistých znaků a okolností a kdy samotný průběh genocidy pak vykazuje také jisté podobnosti.

1. Pojem genocida a vývoj pojmu

1.1. Genocida a právní zavedení termínu

Až do druhé světové války byl pojem *genocida* znám spíše jako „zločiny bez jména“. V roce 1944 ale polský právník židovského původu Raphael Lemkin vytvořil slovo „genocida“. O jakousi mezinárodní ochranu menšin a poukázání na „zločiny bez jména“ se Lemkin snažil už v meziválečném období, kdy poukazoval na osud osmanských Arménů během první světové války. Byl toho názoru, že by mělo být vytvořené mezinárodní právo proti záměrnému a systematickému vyhlazování národnostních nebo náboženských menšin, které by tyto činy mělo odsoudit. Lemkinovy návrhy byly však odmítnuty na Mezinárodní konferenci pro sjednocení trestního práva v Madridu v roce 1933 (Schaller, 2011, s. 245).

V roce 1944 Lemkin představil ve své knize *Axis Rule in Occupied Europe* termín „genocida“, spojením řeckého slova *génos* (rasa, kmen) a latinského *cide* (zabíjení), aby mohl podrobně popsat praktiky, které prováděli nacističtí Němci na svém území. Lemkin tímto spojením slov popsal proces, kdy genocida není jen cílené zabíjení určité národnostní či etnické skupiny lidí, ale je to také plánované zničení veškeré politické a sociální struktury obyvatel, například kulturní, jazykové či náboženské prvky cílové skupiny. Likvidace cílové skupiny je tady hlavně založena na příslušnosti ke skupině. Podle Lemkina je genocidu nutné chápat jako celkovou sociální praxi, která ovlivňuje všechny aspekty života (Lemkin, 1944, s. 79-80; Shaller, 2011, s. 246). Byly to právě až události z druhé světové války, kdy mezinárodní společenství uznalo za vhodné a důležité, aby se takové činy již neopakovaly, čímž dalo za pravdu předchozím snahám Lemkina o vytvoření nového paradigmatu (Schaller, 2011, s. 245). Prvním rozšířením Lemkinovy myšlenky bylo přijetí první oficiální definice genocidy na Valném shromáždění OSN 11. prosince v roce 1946 jako rezoluce 96-I, která genocidu zahrnuje jako zločin spadající pod mezinárodní právo s nutností genocidy řešit a kdy tato rezoluce položila základy k vytvoření prvního konceptu k *Úmluvě k zabránění a trestání zločinu genocidia*, která byla přijata Valným shromážděním OSN 9. prosince 1948 (Mayersen, 2001). Tato Úmluva poskytla první mezinárodně uznávanou definici genocidy jako zločin podle

mezinárodního práva. První článek Úmluvy genocidu pojmenovává jako zločin dle mezinárodního práva a zavazuje státy k jeho trestání. Zločin genocidy je definován v článku II, ustanovení, které je jádrem Úmluvy. Genocida je trestný čin úmyslného zničení národnostní, etnické, rasové a náboženské skupiny, zcela nebo zčásti. Článek II uvádí pět trestných činů genocidy (viz příloha č. 1). Pokrytí zločinů proti lidskosti se rozšířilo o činy spáchané v době míru a pro širokou škálu skupin, nemluvě o stále rostoucím seznamu trestných činů inspirovaných vývojem mezinárodního práva v oblasti lidských práv. Ze stejného důvodu zůstal soudní výklad Článku II relativně věrný záměru tvůrců ustanovení. Zůstává tedy omezena na záměrné fyzické zničení skupiny spíše než na útoky na její existenci zahrnující pronásledování její kultury nebo fenomén „etnických čistek“ (United Nations, 1948; Schabas, 2008, s. 3).

Článek III uvádí čtyři další kategorie zločinu genocidy kromě páchání násilí samotného. Tyto kategorie jsou: spoluúčast na genocidě, pokus o spáchání, podněcování ke genocidě a účast na genocidě (viz příloha č. 2) a státy, které úmluvu ratifikovaly, se zavázaly předcházet genocidě a trestat ji, kdykoliv by ke genocidě došlo (United Nations, 1948).

V desetiletích od přijetí této Úmluvy se však koncept genocid stal předmětem sporných definičních a kritických debat. Nejčastěji byla kritizována za to, že nezahrnuje širší formy společenského a kulturního ničení, které měl Lemkin původně na mysli. Dalším bodem kritiky Úmluvy bylo nezahrnutí návrhu o skupiny, které byly zabíjeny na základě politických činů či politického přesvědčení (politicida). Tyto návrhy narazily na odpor několika zemí světa, například Argentiny, Brazílie či Jižní Afriky, ale hlavně Sovětského svazu. Politické skupiny byly totiž jedním z hlavních eliminačních cílů Stalinova režimu. Pokud by se oficiálně mělo za genocidu uznávat také eliminace „politických nepřátel“ režimu, pak by to mohl sloužit jakýsi precedens pro politické skupiny, které by se poté nebály postavit se proti svým utlačovatelům (Naimark, 2010, s. 22).

1.2. Klasifikace genocid a vědecké definice

Vzhledem k tomu, že Raphael Lemkin se zasadil o čistě právní definici genocid, je důležité také zmínit několik čistě vědeckých definic, které nehledí na právní rámec a

pokouší se definovat pojem přesněji, byť každý autor se na definování pojmu dívá odlišným způsobem.

Zatímco mnoho raných studií se zaměřovalo na srovnávací analýzu konkrétních případů, stále větší počet vědců zaujal širší pohled na genocidu jako na komplexní a dynamický proces. Tito akademici zkoumají kauzální souvislosti genocidy pomocí teorií struktury k pochopení procesu. Analyzují struktury vlády, politické systémy a relevantní socioekonomické, kulturní a historické faktory. Vědecké přístupy sahaly od striktního výkladu genocidy jako masové vraždy na základě etnicko-rasové identity až po vytváření komplexnějších konceptů jako je genocidní násilí nebo genocidní masakr, nebo využívání pojmů jako democida, politicida nebo etnocida (Meiches, 2017, s. 38-39; Rosenberg, 2012, s. 18).

Po mnoho let bylo studium genocid doménou jen malé hrstky akademiků. V 70. letech 20. století a během posledních tří desetiletí se výzkum v oblasti studií genocid dramaticky rozšířil. Studium genocid se již neopírá pouze o holocaust jako o zásadní a hlavní událost, která byla zkoumána, i když se spousta akademiků k holocaustu vrací jako k teď už učebnicovému příkladu studia genocid. Během tohoto období se akademici zaměřili na další, v historii do té doby tolik neprobádané genocidy, které byly holocaustem zastíněny. Nárůst popularity oboru nastal ze dvou důvodů. Prvním důvodem byl konec studené války začátkem 90. let 20. století, který podnítil akademický a politický zájem o lidská mezinárodní práva, jejíž součástí bylo i studium genocid. Druhým důvodem se stala masová násilí, která probíhala ve Rwandě v roce 1994 a v Bosně a Hercegovině v roce 1995. Násilí ve Rwandě a v Bosně a Hercegovině se tehdy dalo jistým způsobem přirovnat k holocaustu, například když v Bosně a Hercegovině byli objeveni hladovějící vězni v detenčních táborech, stejně jako byli Židé v koncentračních táborech. Akademici a kritici se shodli na tom, že OSN selhala ve svém slibu, kterým se zavázala po druhé světové válce – „už nikdy“. Po těchto dvou událostech se jak akademici oboru, akademici z širšího zaměření, tak i veřejnost začali zabývat otázkou, co řídí a podporuje genocidy, co mají společného a proč k nim dochází (Hinton, 2012, s. 4; Straus, 2007, s. 477).

První snaha rozdělit a popsat genocidy byla ze strany Hervé Savona. V roce 1972 vydal knihu *Du cannibalisme au génocide* (Od kanibalismu ke genocidě), ve které genocidy roztřídil do tří skupin: substituční, devastační a eliminační. Dělení vychází z důsledků genocidy, kdy při substituční genocidě útočící národ osidluje území uvolněné po vyvražděném národu, a při genocidě devastační tato území zůstanou prázdná. Eliminační genocida spočívá ve vyloučení určité skupiny z populace, takže se odloučená skupina stává cizím elementem (Ternon, 1997, s. 47).

Vahakn Dadrian (1975, s. 205-211) vymezil pět typů genocid. První typ je genocida kulturní, během které se jedna skupina pokouší o integraci skupiny jiné. K odvetné genocidě pak dochází během války, trestná genocida spočívá v potrestání menšiny, vzdorující většině a genocida utilitární se uskutečňuje pro získání ekonomické kontroly. Posledním typem je pak genocida optimální s cílem úplně vyhladit obětní skupinu. K tomuto poslednímu typu můžeme přiřadit například holocaust nebo arménskou genocidu.

V roce 1979 vydala Helen Fein svoji knihu *Accounting for Genocide*. Genocidy původně rozdělila na dvě části, přičemž hlavním znakem dělení je vznik národního státu. Před vznikem národního státu se genocidy člení na zabíjení vyznavačů jiných náboženství a na zabíjení příslušníků jiných národů. Další tři typy se pak ukazují až po vzniku národního státu. V prvním typu stát koná genocidu jako upevňování své moci na svém území, v druhém případě je na cílovou skupinu pohlíženo jako na překážku k celkovému rozvoji a ekonomické expanzi a v posledním případě stát reaguje na revoluce a povstání vyhlazením protestující skupiny. V roce 1984 autorka ale svou původní myšlenku lehce poupravila a posléze definovala čtyři skupiny genocidy. Jde o genocidu spjatou s kulturním rozvojem, genocidu despotickou, kdy jedna strana v boji o moc odstraňuje opozici, genocidu trestnou, kde pachatelé odstraňují skutečné či potenciální hrozby a genocidu ideologickou, kdy ideologie genocidu ospravedlňuje a cílovou skupinu označuje jako nehodnou života (Totten, Bartrop & Jacobs, 2008, s. 203).

Podle Chalka a Jonassohna (1990) se genocidou rozumí způsob jednostranného hromadného zabíjení, kde stát nebo jiná nadřazená autorita plánuje zničit určitou

skupinu lidí, která má již předem dané charakteristiky, na základě kterých jsou označeni a následně zabiti, přičemž jednostranně znamená, že cílová skupina je oproti nadřazené autoritě bezbranná a nemůže se bránit.

Po několika dekádách vývoje oboru a vzrůstu popularity oboru v 90. letech 20. století, v roce 1994 americký politolog Rudolph Rummel rozšířil původní Lemkinovu myšlenku o genocidách o širší rámec, který pojmenoval *democida*. Podle jeho výzkumu se za democidu označuje jakékoliv vraždění, které iniciovala vláda, kam také zahrnuje genocidu, politicidu a jakékoliv hromadné vraždy neozbrojených lidí. Termín democida tak rozdělil na další dvě skutečnosti. Podrobněji je jeho teorie vysvětlena v příloze č. 3:

- 1) *Způsobí zabití nebo příčinu úmrtí lidí;*
- 2) *Způsobí smrt na základě vědomého zanedbávání existence jedince* (Rummel, 1994).

Z tohoto širokého rámce lze tedy democidu chápat dvěma způsoby. První je ten, že vláda či skupina vědomě a přímo zabíjí určité skupiny obyvatel. Druhý způsob chápe democidu jako zabíjení lidí prostřednictvím zvrácených praktik a nehumánních podmínek, ve kterých jsou cílené skupiny lidí nuceny žít nebo přežívat. Můžeme tak vidět, že Lemkinova původní idea o genocidě byla zahrnuta pouze v prvním způsobu.

Christian Scherrer (1999, s. 15) popisuje genocidu jako státem organizované vraždění charakterizované úmyslem vyhladit příslušníky konkrétní etnické, náboženské, národní nebo rasové skupiny (genocida), kulturní skupiny (etnocida)², politické skupiny (politicida) nebo specifické sociální skupiny (democida). Genocidu tedy chápe jako předem plánovanou akci, která byla systematicky připravena a vykonána.

Z výše uvedených příkladů je jasné, že každý autor si pod pojmem genocida představí trochu něco jiného než autor předchozí. Ať už se jednotlivé definice či typologie rozlišují více nebo jsou si velmi podobné, neexistuje jednotný názor na jednu stejnou definici, a co se dá a nedá za genocidu považovat. Ale díky vývoji oboru se tomuto pojmu dostalo popisů, které dále pojem rozvedly, klasifikovaly či podrobněji vysvětlily a v současné době tak můžeme genocidy chápat v mnohem širších souvislostech.

² Etnocida se rozumí zničením kulturních znaků než fyzickým vyhlazováním obyvatel.

Od prvních akademických studií v 80. letech 20. století, kdy se začínaly etablovat základy studia genocid a komparativních studií, se studium genocid od té doby těšilo značnému nárůstu obliby. Až na přelomu tisíciletí (tedy po genocidě ve Rwandě v roce 1994 a po válkách za nezávislost v Jugoslávii v letech 1991-2001) se studium genocid konsolidovalo a dočkalo se značného vývoje. Až do rwandského a bosenského případu byly hlavními (a jedinými) případy komparativních genocid pouze holocaust a arménská genocida. Bylo to převážně proto, že studiem genocid se v té době v drtivé většině zabývali akademici, kteří byli přeživšími, svědky nebo jejich potomky, právě holocaustu či arménské genocidy. Jejich hlavními cíli bylo, aby se stejné hrůzy neděly v koloniální a postkoloniální Africe při získávání nezávislosti a při budování samostatných nezávislých států. Během této doby byl holocaust veřejností a některými akademiky považován jako „jedinečná a unikátní historická událost“ a pro některé i dokonce jako „mystifikační či transcendentní událost“. S tímto názorem se neshodovali někteří akademici, jako například již zmíněná Helen Fein. V roce 1992 podobný názor sdílel i Robert Melson ve své knize *Revoluce a Genocida*, že cílem jeho komparace holocaustu a arménské genocidy není zlehčovat či bagatelizovat holocaust jako takový, ale jen popírá jeho historickou jedinečnost (Melson, 1992, kap. XVIII; Moses 2021, s. 441-442).

První konference komparativních studií genocidy, která se konala v Izraeli v roce 1982, byla omezena pouze na holocaust a arménskou genocidu. Jak tvrdí Robert Melson, jeden z průkopníků oboru: „*Stejně jako mnoho z mé generace vyrůstající koncem 50. let a 60. let 20. století jsem doufal, že Afrika a třetí svět, se vyhne nedávným hrůzám Evropy.*“³ (Melson, 1992, kap. XVIII). Nicméně občanská válka v Nigérii v letech 1967-1970⁴ ho donutila k tomu, aby se více věnovalo pozornosti současným a budoucím událostem, než těm historickým a že historické události jako holocaust mají sloužit k akademickým účelům k pochopení širší komparativní intelektuální perspektivy (Moses 2021, s. 447).

³ V tomto období probíhala vlna dekolonizace Afriky.

⁴ Během této občanské války zemřelo přes 1 milion civilistů z kmene Igbo přímým zabitím či hladomorem.

1.3. Tradiční genocida

Genocida jako pojem sice spatřila světlo světa až v polovině 20. století, nicméně genocidy probíhaly již od dob pravěku a starověku. Lidstvo odjakživa vytvářelo koncepty sociálních odlišností, které vyvolávaly pocity lepších nebo větších skupin, hierarchii dobra a zla, nadřazených a podřadných skupin. Jak Alex Jones ve své knize cituje:

„...Pokud jsou rozdíly mezi lidmi a jinou společností zvláště velké, ať už jde o náboženství, jazyk, zvyklosti, způsoby atd., pak ty ostatní společnosti (lidé) byly považovány za méně než lidi: pohany, divochy nebo dokonce za zvěř.“ (Jones, 2017, s. 47).

Čím méně sdílených hodnot a standardů je mezi dvěma skupinami, tím pravděpodobněji byly dvě skupiny vůči sobě nepřátelštější. Proto také již tehdy vznikly myšlenky typu pohrdání náboženské tradice, kolektivních pomluv, stereotypů a hanlivých metafor označující druhou skupinu za méněcennou či podlidskou (přirovnání ke zvířatům, hmyzu či k chorobám) nebo naopak nadlidskou (satanistickou či božskou skupinu). Pokud jsou takto některé skupiny předem označovány, tak z toho pro první skupinu vyplývá, že tito nepřátelé musí být odstraněni, aby členové první skupiny mohli přežít. Jako příklad tohoto smýšlení pocházející ze starověku lze uvést text, který je základem křesťanské, židovské a muslimské kulturní tradice: Starý zákon (hlavně Pentateuch). Obecně tyto texty zobrazují Boha jako „despotického sadistu“ a jeho následovníky jako „dychtivé genocidní zabijáky“, například v První knize Samuelově: *„Hospodin prohlašuje: „Potrestám Amalekity za to, co udělali, když se postavili Izraelitům. (...) Nyní jděte a zabijte a úplně zničte vše, co mají; nešetřete je a zabijte muže a ženy, dítě i nemluvně, vola i ovci, velblouda i osla.“* Midianité v Numeri 31: 7-18 jsou sice „mírnější“, ale jen minimálně: *„(...) Teď jděte a zabijte všechny muže včetně těch malých a zabijte všechny ženy, jenž s mužem na jedné lóže ulehá. Ale všechny mladé dívky, které s mužem ještě neulehly, ty ušetřete a ty si ponechte.“ (Jones 2017, s. 47).*

Motivacemi ke starověkým genocidám byly hlavně odvrácení nebezpečí, získání ekonomické výhody či úplná likvidace nepřítele při dlouhotrvajících a stále se opakujících konfliktech, kdy to byl jediný způsob, jak navždy ukončit spor. Za jeden takový příklad lze

uvést pád Kartága po dobytí Římany na konci Třetí punské války v letech 149-146 př. n. l. Po dobytí města byla většina obyvatel zabita, zajata či prodána do otroctví. Jen malé hrstce lidí se podařilo uprchnout a přežít. Někteří vědci se přiklání k označení zkázy Kartága jako první genocida. I slavný citát od Marca Porcia Cata, „*Kartágo musí být zničeno*“ (Delenda est Carthago) by k tomu mohl navádět (Kiernan, 2004. s. 27). Nicméně je dobré si uvědomit, že i když genocidní rysy může zničení Kartága naznačovat, Řím v té době viděl Kartágo spíše jako obchodního a vojenského konkurenta a skutečnost, že mezi Římem a Kartágem proběhly tři punské války a konflikt, který mezi nimi probíhal zhruba 80 let, dokazuje, že se pád Kartága a následný osud obyvatel nedá označit za plnohodnotnou genocidu. Řím nehodlal Kartágo zničit jako národ, obyvatelé byli zabíjeni proto, že bránili město, než že by patřili k jinému národu.

Společným znakem těchto příkladů bylo zaměření proti jinému nepříteli. Tito nepřátelé byli většinou obyvatelé, kteří se jasně lišili způsobem života, územím, které osidlovali či náboženstvím. To znamená, že masakry se neodehrávaly uvnitř vlastního území či uvnitř vlastního obyvatelstva, ale cílová skupina byla jasně definovaná už od prvního momentu, mimo vlastní sféru vlivu. Nebylo tedy nijak nutné konspirovat či uměle vymezovat odlišnosti obyvatel, které se pravidelně začaly objevovat v pozdějších stoletích. Dalším znakem těchto masakrů je míra ohrožení, které potencionálně hrozilo útočící skupině od skupiny cílové a které tak bylo často jedním z důvodů spáchání samotného masakru. Toto ohrožení bylo ve spoustě případů reálné ve formě dlouhodobých problémů nebo ohrožení vlastní existence v případě, že by nezvolili konečné řešení dané situace, jako v případě Říma a Kartága.

1.4. Moderní genocida

V současné době je koncept tradičních genocid nahrazován pojmem „moderní genocida“. Za moderní genocidy jsou označovány ty genocidy, které proběhly od roku 1900 až do současnosti. Hlavními rozdíly oproti těm tradičním genocidám jsou motivace o udržení územní celistvosti (hlavně při získání moci ve státě), realizace ideologie a/nebo náboženství, či systematické plánování vládnoucích činitelů. Nejde tedy o žádné

spontánní rozhodnutí, jak tomu bývalo v tradičních genocidách, ale moderní genocidy se opírají o politické elity, byrokratický aparát, kde role státu je zcela zásadní. Moderní genocidy se oproti tradiční genocidě zaměřují na skupiny v rámci své sféry vlivu. Existuje mnoho aspektů moderních genocid, některé z nich podpořily vývoj a průběhy genocid. Moderní komunikační prostředky, jakými byly telegraf, noviny, telefon, případně jsou rádio, televize a internet, umožnily politikům, vládám a extremistickým politickým stranám šířit své nenávistné a destruktivní rozkazy ke stále většímu počtu lidí rozptýlených po velké rozloze území, takže je zaručeno, že se zprávy dostanou do všech koutů dané země. Vývoj technologií a objevy nerostných materiálů, které se dají využít ve zbrojním průmyslu, otevřely politickým elitám cestu k efektivnějšímu a rychlejšímu způsobu, jak díky vylepšeným zbraním a novým způsobům rychle a efektivně eliminovat nepřátele či jen vybranou cílovou skupinu určenou k likvidaci. Moderní politika, která zahrnuje i soutěž politických stran, vytvořila situace, ve kterých by etnické a náboženské menšiny, a další „nežádoucí“ skupiny mohly být izolovány nebo dokonce zničeny. Moderní stát také díky jednoduššímu přehledu o svých obyvatelích mohl snadněji získat veškeré informace. Vývoj moderních států na konci 19. století se překrýval se vznikem vnitřního nacionalismu, nové a silnější formy politického myšlení tehdejší doby, a které ještě více napomohlo rasovým, etnickým či náboženským rozdílům mezi národy. Za první moderní genocidy lze považovat genocidu kmene Herero v Jihozápadní Německé Africe v letech 1904-1907 a arménskou genocidu, kdy nejbrutálnější fáze probíhala během let 1915-1916 (Naimark, 2017, s. 65-66).

1.5. Shrnutí

Od roku 1948, kdy byl poprvé představen a právně zaveden termín genocida na mezinárodní úrovni Raphaellem Lemkinem, se tento termín v oblasti genocidních studií vyvinul skrze mnohačetné akademické a vědecké definice. Každý autor, který přispěl těmito definicemi na genocidy, nahlíží na definici genocidy z jiné perspektivy než autor předchozí. Obecně z těchto definic lze vyvodit, že genocida je akt, kdy jedna skupina eliminuje jinou skupinu na základě předem daných znaků. Za tyto znaky lze považovat například etnicitu, pohlaví či náboženství. Eliminace těchto předem vybraných skupin

může probíhat skrze například kulturní asimilaci, transportem na předem určené místo či úplnou likvidaci. Důležitým znakem je organizovanost a často předem připravená agenda vládního aparátu, i když tento fenomén se týká spíše moderních genocid. Těmito genocidami chápeme ty genocidy, které se staly od roku 1900. Zde hraje důležitou roli státní aparát, o několik dekád později také masová mobilizace skrze komunikační prostředky jako noviny, popřípadě rádio, televize a dnes také internet a sociální sítě. Modernizace státního aparátu také umožnila rychle a efektivně získávat informace o různých skupinách ve své zemi a mít o nich dokonalý přehled. Často také hrály roli již zmíněné různé odlišovací znaky vyvolané strůjci genocid, například etnicita, náboženství, nacionalismus anebo politická ideologie. S příchodem moderních zbraní přišly i nové a rychlejší způsoby eliminace obyvatel, proto nebylo výjimkou, že čím blíže k 21. století se genocida odehrála, tím větší počet lidí byl eliminován za stále kratší dobu, než jak tomu bylo v dobách tradičních genocid. Za tyto genocidy se dají označit takové, které se staly od dob starověku. Oproti těm moderním, tradiční se zaměřovaly na eliminaci vnějších vlivů a na možné existenční hrozby pro tehdejší státní útvary. Tradiční genocidy byly více založené na racionalitě a ohrožení bezpečnosti než na propracovaném systému eliminace.

2. Vývoj v Osmanské říši

2.1. Arménie

Jak již bylo zmíněno, ve studiu genocid je důležité zkoumat nejen samotný akt, ale také souvislosti s ní spojené, jako například historii nebo sociálně-kulturní kontext. Proto se v této kapitole zaměřím na obecné historické pozadí obou genocid skrze zkoumání zásadního vývoje v širokých oblastech důležitých pro genocidu, které zahrnují historický vývoj, ideologii a roli konkrétních skupin pachatelů. V případě Osmanské říše a genocidy Arménů a jejich napjaté historie bude hlavním zkoumaným obdobím konec 19. a počátek 20. století, kde bude vysvětleno několik jevů, hlavně vnitřní politický vývoj a sílící panturkický⁵ nacionalismus v daném období, postupné ztráty území či hrozba sílícího nepřítele.

2.2. Arméni v Osmanské říši

Genocidu Arménů v Osmanské říši během první světové války lze vnímat z širšího kontextu Arménské otázky, která má jak vnitrostátní, tak mezinárodní aspekty. Oblast dnešního východního Turecka a jižního Kavkazu byla již odjakživa osídlena Armény. Centrální oblast je pak ohraničená jezerem Sevan na východě a jezerem Van, dnes v oblasti východního Turecka a Černým mořem na severu; často také nazývaná jako „Arménská plošina“ nebo „Západní Arménie“, v současné době rozdělené mezi Turecko, Ázerbájdžán a Írán. Na východě bylo území s Armény, které se postupem času začlenilo do Ruského císařství v roce 1828 a poté do Sovětského svazu, nyní známá jako Arménská republika. Arménie se nachází na možná nejstrategičtější křižovatce ze starověkého a středověkého světa, kde Arméni dokázali nejen přežít, ale také rozvíjet svou bohatou a osobitou kulturu udržováním rovnováhy mezi Orientem a Západem (viz příloha č. 4). Přes častou cizí nadvládu, územní rozdrobenost a izolaci komunit však nedocházelo k asimilaci obyvatelstva, i když později se oblast dostala pod sféru vlivu mocných sousedních říší Východu a Západu. Hlavními rysy Arménů, které si přes tisíciletí dokázali udržet, jsou náboženství a jazyk. Prvním kulturním rysem je vznik arménské křesťanské

⁵ Sjednocení všech turkických národů

církve. Arméni jsou na svou církev patřičně hrdí, a prohlašují, že jsou „prvním křesťanským národem“. Arménská apoštolská církev byla založena již kolem roku 301. Poté, co se hlava této církve (Katholikos všech Arménů) usadil ve městě Vagharšapat (také znám jako Ečmiadzin), se stalo jádrem identity pro všechny Armény žijící v oblasti. Druhým hlavním kulturním rysem bylo vytvoření specifické arménské abecedy a arménského jazyka v roce 406. To dodalo Arménům silnou písemnou kulturu, která spojovala různorodé arménské komunity napříč oblastí a produkovala vysokou míru gramotnosti (de Wall, 2015, s. 22; Hovannisian, 1987, s. 19).

Zhruba od desátého století se v regionu začaly objevovat turkické národy, které původně pocházely ze Střední Asie a staly se dominantní silou, až se ve 13. století etablovaly jako Osmanská říše. Osmanská říše a Perská říše svými hranicemi v oblasti poprvé vytyčily linii východ-západ, která v roce 1514 rozdělila Armény. Od 16. století se tedy postupně konsolidovala moc v Západní Arménii, která spadla pod sféru vlivu Turků z Osmanské říše a východní část se dostala pod sféru Persie. V průběhu 19. století se pak severní část již perské části dostala pod nadvládu carského Ruska, které po vítězství nad Persií ovládli oblast jižního Kavkazu (de Wall, 2015, s. 23).

Když se v 17. století západní Arméni definitivně dostali pod správu Osmanské říše, stali se jednou z mnoha národnostních menšin, které se v říši vyskytovaly. I přes množství těchto menšin byla Osmanská říše převážně muslimský stát. V praxi to pro Armény a další menšinové obyvatelstvo znamenalo být „občanem druhé kategorie“. Politické a vojenské elity byly téměř výhradně muslimské a ostatní náboženské menšiny se mohly prosadit pouze v ekonomickém či kulturním sektoru. Nemuslimští obyvatelé Osmanské říše měli například zákaz nošení zbraní či jejich svědectví u soudu mělo menší váhu než svědectví muslimské. Během staletí Osmanské nadvlády nakonec tisíce menšinových obyvatel raději konvertovalo k islámu, aby se nějakým způsobem mohli očistit od těchto útlaků. Navzdory druhořadému postavení ve společnosti žila většina Arménů relativně v míru s Turky, dokud byla Osmanská říše silná a prosperující. Když se postupem času osmanská administrativní, finanční a vojenská struktura začala propadat pod tíhou interní korupce a zároveň byla vystavena externím vlivům ostatních velmocí, se nesnášenlivost a znevýhodňování menšin navýšilo. Selhání řádu ve společnosti a

v administrativě bylo také umocněno nekonkurenceschopnou ekonomikou se sílícím západním kapitalistickým systémem a neschopností modernizovat a reformovat. Přepychové a nekontrolovatelné utrácení osmanského dvora vedlo ještě k větším represím a zvýšení daní menšinám. Marnotratnost a rozhazovačná politika zapříčinila bankrot říše v 70. letech 19. století a otevřela tak dveře evropskému ekonomickému vlivu počátkem 80. let (Gregárek & Kosek, 2012, s. 14; Hovannisian, 1987, s. 20).

2.3. Arménská otázka

Takzvaná arménská otázka vstupuje na mezinárodní politiku po rusko-turecké válce v letech 1877-1878, kterou ukončila mírová jednání v San Stefanu v roce 1878. V San Stefanské dohodě požadovalo Rusko po Osmanské říši kromě územního dělení také reformy, které by měly arménské menšině v Osmanské říši zajistit bezpečnost, rovná občanská práva a ochranu před barbarskými nájezdy Kurdů na oblasti osídlených Armény. Tímto krokem se ale carské Rusko také zároveň snažilo zajistit si na jihu oporu a politicky si zavázat Západní Armény, jelikož Rusko už ovládalo východní část arménské osídlení. San Stefanská dohoda ale nevešla v platnost a téhož roku se ještě uskutečnil Berlínský kongres⁶. Hlavním cílem kongresu bylo revidování San Stefanské mírové dohody. Do Berlína také putovala arménská delegace s cílem přesvědčit evropské mocnosti, aby dohlížely a zajistily konkrétní reformy. Arméni požadovali, aby mohli na území Osmanské říše mít vlastního křesťanského „guvernéra“, místní samosprávu, civilní soudy, smíšené křesťansko-muslimské milice a volební privilegium pro všechny muže, kteří platí daně. Po měsíčním vyjednávání byla mezi Ruskem a Osmanskou říší přijata Berlínská smlouva, ve které se Osmanská říše mimo jiné zavazuje provést v arménských oblastech reformy, které by zlepšily nálady a postavení Arménů ve svém státě (Hovannisian, 1987, s. 23; Šaginjan, 2001, s. 93).

Berlínský kongres revidoval smlouvu ze San Stefana v souladu s pokyny britských vyjednávačů. Osmanská říše ztratila území na Balkáně (Srbsko, Rumunsko, Řecko a Moldavsko; Bosna a Hercegovina přešla pod vojenskou správu Rakouska-Uherska), zato

⁶ Kongres z let 1877-1878, který se zabýval územního rozdělení a sféry vlivu na Balkáně. Berlínský kongres (konference) zabývající se vlivem Evropských mocností v Africe proběhl až o 6 let později, v roce 1884–1885.

opětovně získala několik provincií na východě. Přitom se tehdejší sultán Abdülhamid II. zavázal, že pokud Rusko opustí východní část Osmanské říše, sám osobně se ujme modernizace a reformy a bude kolektivně podávat hlášení o pokroku evropským mocnostem a umožní náboženskou svobodu po celém svém území. Berlínská smlouva sice povýšila arménskou otázku na úroveň mezinárodní diplomacie, ale Arméni z toho nezískali žádnou výhodu. Kurdské kmeny využili stáhnutí ruských vojsk a podnikaly nájezdy na arménské osady na východě. Evropské mocnosti využily arménského křesťanství jako záminku k tomu, aby se mohly vměšovat do záležitostí Osmanské říše ve svůj prospěch, aby zabránily sílícímu Rusku v regionu a aby ustálily situaci na Evropském kontinentu, hlavně na Balkáně (de Waal, 2015, s. 25-26; Hovannisian, 1987, s. 24; Kuranian, 2000, s. 32-34)

2.4. Osmanská říše v letech 1876–1913

V roce 1876 nastoupil na osmanský trůn již výše zmíněný sultán Abdülhamid II. Jeho hlavním cílem bylo udržet celé impérium pohromadě za každou cenu. V té době se Osmanská říše začínala rozpadat – územní ztráty na Balkáně byly značené, spolu se ztrátou Egypta. Když se po Berlínské smlouvě křesťanské státy na Balkáně odtrhly od Osmanské říše a spadly do područí evropských států, začal sultán obviňovat Armény, jakožto křesťany, že se spiknuli se snahou rozložit Osmanskou říši. Koncem 19. století se napětí mezi osmanskými Turky a Armény začalo prohlubovat. V roce 1891 sultán Abdülhamid II. najal a vyzbrojil kurdské náčelníky⁷ k obraně východních hranic a k potlačení arménských revolt a sílícího arménského národního cítění. Během několika let tyto milice pozabíjely až 300 tisíc osmanských Arménů, známé také jako hámídijské masakry. Jedním z nejbrutálnějších činů v té době bylo upálení zaživa zhruba 1500 Arménů schovávajících se v kostele v domnění, že jsou v bezpečí. Běsnění milic v té době by se dalo přirovnat pogromům na Židy v carském Rusku. I když výsledky těchto událostí vedly ke smrti arménských lidí, cílem těchto akcí proti Arménům bylo hlavně

⁷ Tyto milice se nazývaly *hamidiye*, po sultánovi.

dehumanizovat, vystrašit, potrestat je a ukázat jim místo v osmanské společnosti, nikoliv je jako etnikum vyhladit (Akçam, 2006, s. 42; de Waal, 2015, s. 26; Naimark, 2006, s. 26).

Osmanská říše neviděla Armény jen jako křesťanskou menšinu, ale postupem času je začala vnímat stejně jako byli Židé vnímáni ve Východní Evropě. Když v druhé polovině 19. století přestala Osmanská říše prosperovat jako celek, arménská společnost prosperovala dále. Díky evropským a americkým křesťanským misionářům, kteří začali působit výhradně v křesťanských komunitách v regionu, ovlivnili životní styl a myšlení Arménů. Arméni, stejně tak i Řekové a křesťanští Arabové měli příležitost studovat zahraniční elitní protestantské školy a univerzity. Mnozí z nich poté pracovali jako tlumočníci či obchodní zprostředkovatelé. Měli tak možnost nahromadit ekonomický kapitál a získat lepší vzdělání a mít tak zajištěný lepší život. Na základě těchto možností vznikl o Arménech stereotyp, podobný Židům v Evropě (de Waal, 2015, s. 24).

Osmanský sultán prosazoval čím dál větší útlak křesťanských menšin, například zavíráním škol. Řešení arménské otázky se dostalo do nejvyšší sféry osmanské politické úrovně a začalo se mluvit o fyzické likvidaci celého arménskému národu. Frustraní a zrazení evropskými mocnostmi, Arméni se čím dál více začínali přiklánět k nelegálním aktivitám, aby se co nejlépe dokázali ubránit tomuto osmanskému útlaku a aby zastávali morální hodnoty a svojí národní identitu. A proto začaly vznikat lokální domobrany, které ke konci 90. let 19. století přerostly v nelegální tajná politická uskupení. Některé skupiny byly radikálnější a daly si za cíl nejen bránit národní identitu, ale pozvednout ji ještě výš – na úroveň národní nezávislosti na Osmanské říši, i když převážně převažoval boj za kulturní a náboženskou svobodu, autonomii, rovnost před soudy, svobodu slova a shromažďování a právo nosit zbraně. Silné napětí mezi Osmanskou říší a Armény mezitím dalo vzniknout nové politické straně, která později hrála v genocidě Arménů zásadní roli. *Strana jednoty a pokroku* (známější spíše jako Mladoturci) později začala prosazovat myšlenky panturkismu a osmanismu – sjednotit všechny turkické národy a zároveň všechny ostatní národy donutit k tomu, aby se vzdaly svých nacionálních myšlenek, vytvoření vlastních států a sjednotily se s Turky v jeden stát (Kuranian, 2000, s. 32-34; Šaginjan 2001, s. 94).

V roce 1908 byl sultán svržen a vlády nad říší se chopila již zmíněná Strana jednoty a pokroku, která byla vedena skupinou vojenských důstojníků s modernizačními myšlenkami. Všechny nemuslimské komunity se radovaly, jelikož změnu režimu a naděje modernizace a reforem uvítaly. A skutečně, v prvních fázích nové vlády všechny menšiny dostaly stejná ústavní práva, nicméně žádná další reformace se nekonala. Nové revoluční hnutí se potýkalo s interními neshodami. Na základě toho vznikla dvě křídla Mladoturků – liberálně-demokratické křídlo a autoritářské křídlo. Autoritářská frakce se řídila etnickým nacionalismem, islámem a šovinismem. Do roku 1913 byla u vlády liberálně-demokratická frakce. Od roku 1908 ztratila Osmanská říše většinu území v Balkánských válkách – v roce 1908 Bulharsko vyhlásilo nezávislost, ostrov Kréta se připojil k Řecku, v roce 1912 Itálie obsadila území dnešní Libye, Rakousko-Uhersko anektovalo Bosnu a Hercegovinu, a v roce 1913 se odtrhla Albánie a Severní Makedonie, a taktéž počet obyvatel klesl z 24 na 19 milionů. Rychlá změna režimu, prudký rozkvět, uvolnění náboženského a politického života až po Balkánské války a ztrátu území zapříčinily to, že v roce 1913 proběhl další státní převrat. S územními ztrátami se etnicko-nacionalisticky řízená autoritářská frakce nedokázala smířit a v lednu 1913 se ujala vlády. Nově vzniklá vláda vytvořila triumvirát ze 3 pašů: ministr vnitra Talat; ministr války Enver a ministr námořnictva Jemal, kteří se stali diktátory. Fakt, že během balkánských válek se křesťanské menšiny nepostavily na stranu Osmanské říše, značné územní ztráty, a stovky tisíc příchozích muslimských uprchlíků z Balkánu podnítily nově vzniklou osmanskou diktaturu k silným represím a restriktivním opatřením a osmanismus se stal státní ideologií (Bobelian, 2013, s. 30; Jones, 2017, s. 267-268).

Dne 29. října 1914 vstoupila Osmanská říše po boku Rakouska-Uherska a Německa do první světové války. O dosažení svého osmanského přesvědčení musela Osmanská říše porazit ruskou armádu, která působila na Kavkaze. Rusko, které stálo na straně Trojdohody, se tak stalo úhlavním nepřítelem a během války se střetly v několika konfliktech, kdy tím klíčovým byla Sarichamišská operace⁸, která byla vítězná pro Rusko. Díky vítězství Ruska Arméni doufali, že Západní Arménie získá vytouženou nezávislost. Arménští muži sice většinou bojovali v dobrovolnických oddílech na straně turecké

⁸ Operace na kavkazské frontě

armády, Osmanská říše je ale vinila z tajné kolaborace a spolupráce s ruskou armádou. Jelikož Osmané tuto porážku s Ruskem nesli velmi těžce, rozzuřená armáda Turků zaútočila na většinově arménské město Van na jihovýchodě dnešního Turecka, které vedlo k dalšímu vraždění Arménů. V těchto událostech, které se staly ústřední pro arménskou národní identitu, zorganizovali arménští obyvatelé odpor proti nájezdům osmanské armády, který byl několik týdnů úspěšný. Později byl sice odpor zničen, ale také posloužil jako „záminka“ k následné genocidě s odůvodněním, že je třeba odstranit všechny, kteří sympatizují a spolupracují s ruskou armádou (Jones, 2017, s. 271; Šaginjan, 2001, s. 103-106).

2.5. Genocida v letech 1915-1918

Na přelomu let 1914 a 1915 se konala speciální konference příslušníků Mladoturků, která vydala „přísně tajný“ dokument nařizující svým jednotkám „uzavřít všechny arménské oblasti a čtvrti, zatknout všechny, kteří jakkoliv spolupracovali nebo spolupracují proti vládě a poslat je do provincií Mosul nebo Bagdád (na území dnešního Iráku) a vyhladit je při transportu nebo v cílové lokaci,“. Opatření se měla týkat všech mužů mladších 50 let, kněží a učitelů a zároveň zneškodnit všechny Armény působící v armádě. Ženy a děti měly být poslány k islamizaci (Jones, 2017, s. 271).

Jedním z kroků, jak si oslabit cílovou skupinu, je odzbrojením. Enver Paša nařídil odzbrojení všech arménských vojáků a jejich stažení z fronty. První ztráty na arménských životech byly způsobeny při transportech do vnitrozemí Osmanské říše, kam odvolaní vojáci byli převáženi do pomocných pracovních oddílů. Transporty byly kontrolovány muslimskými strážemi, kteří využili situace a páchali na neozbrojených arménských vojácích násilí, kdy někteří z nich na zranění umírali. Další životy si pak vyžádaly nemoci, minimální přiděly jídla či kruté zimní počasí. Po deportacích se zákaz držení zbraní rozšířil na všechny Armény. Vláda nařídila povinnost odevzdat veškeré zbraně úředníkům. Často se stávalo, že Arméni, kteří žádné zbraně neodevzdali, čelili větším represím než ti, co svoje zbraně na úřad odnesli. Proto bylo běžné, že si hlavně na vesnici Arméni zbraně koupili od muslimských sousedů, aby měli na úřadech co odevzdat. Toto odzbrojení osmanská vláda vnímala jako potírání možného arménského nebezpečí a odporu a tím

pádem byli Arméni zranitelní a bezbranní (Morgenthau, 1918, kap. XXIV). Vzhledem k tomu, že počet arménských vojáků ve službách Osmanské říše nebyl nikterak velký, tak tyto deportace se za genocidu považovat nedají. Ale skutečnost, že Osmanská říše odzbrojila část populace na základě nějakého znaku, v tomto případě etnicko-náboženského, odzbrojila boje schopné vojáky, bez ohledu na lidské životy a deportace stejné skupiny populace na předem určené místo vykazuje znaky počátku genocidy.

Dalším krokem k posílení genocidních nálad byl již zmíněný vojenský odpor města Van. Guvernérem administrativního distriktu Van se stal švagr Envera Paši, Djevde. Po ústupu ruských jednotek začal v regionu masakrovat Armény. Po zničení několika vesnic a menších měst se vrátil do města Van a žádal arménskou komunitu o vydání čtyř tisíc, převážně mladých mužů. Arméni si byli vědomi toho, co je čeká, a tak celá komunita proti osmanským Turkům povstala. Město se jim podařilo bránit až do opětovného návratu ruských jednotek. S jejich pomocí se pak desítky tisíc Arménů dostalo do bezpečí. Arméni z této vzpoury sice vzešli vítězně, osmanská vláda si to ale vyložila jako důkaz arménské zrady a záminku ke kolektivnímu trestu (Morgenthau, 1918, kap. XXIII).

Jako kolektivní trest vydal Talat Paša dekret k přesunu Arménů již v únoru 1915, oficiálně v reakci na arménské nepokoje. Dne 24. dubna 1915, který si dnešní Arménie připomíná jako počátek genocidy, došlo v Konstantinopoli a dalších větších městech Osmanské říše k zatčení a uvěznění stovek intelektuálních arménských elit, zástupců parlamentu a kněžích, kteří byli později mučeni, zabiti či transportováni do již určených odlehlých částí Malé Asie, kde při těžké práci a špatných podmínkách zemřeli. Tento akt můžeme také označit jako *eliticida*, kdy si vláda z cílové skupiny vybrala a zneškodnila jen ty nejuzdělanější a nejvlivnější jedince. Tímto dnem také vláda vydala přímé rozkazy o deportaci veškerého Arménského obyvatelstva do „divokých a neosídlených částí říše“, do Syrské pouště okolo města Der Zor v dnešní Sýrii.

V úvodních fázích genocidy se také Osmanská říše uchýlila ke *gendercidě* arménských mužů. Stejně jako *eliticida*, tak *gendercida* byla zaměřena na určitou skupinu lidí; v případě *gendercidy* je však cílem jedno pohlaví, a v drtivých případech je cílena na muže. V Arménii tomu nebylo jinak. Cílem Osmanské říše bylo zneškodnit skupinu, která

je bojeschopná a která může jakkoliv bránit ostatní a která může klást odpor. Po celém území Osmanské říše již bojeschopní arménští muži nemohli ani narukovat do armády. Místo toho z nich osmanská vláda udělala pracovní sílu, která se kvůli těžké a namáhavé práci upracovala k smrti. Nebylo ani výjimkou, že byli rovnou zastřeleni ještě před tím, než se vůbec dostali do transportů určených do odloučených lokalit. Od dubna do července 1915 bylo tímto způsobem zabito zhruba 200 tisíc mužů. Úřady se rozhodly nějak vypořádat se zbylými přeživší Armény, proto schválila *Dočasný zákon o deportaci*, který nařizoval deportace Arménů do sběrných táborů v Mezopotámii a *Dočasný zákon o konfiskaci a vyvlastnění*. Během léta 1915 byli starší lidé, ženy a děti informováni, aby opustili své domovy pod záminkou „přesunu na bezpečnější a lepší místo“ s tím, že si s sebou mohou vzít jen to, co zvládnou pobrat. Skutečným účelem deportací byla loupež a zabavení majetku a odstranění Arménů. Tyto rozkazy k deportaci vydané vládou byly pouze rozsudky smrti celému arménskému národu. Podle Tanera Akçama (2012) byly tyto deportace, znovu provedené později v letech 1916-1917, koordinovány podle sofistikované demografické strategie, zaměřené nikoliv na nutnosti vyhladit Armény a dalších menšin jako celku, ale spíše na rozptýlení zbylých přeživších po Osmanské říši, aby tvořili kolem 5% populace, která by pak šla snadněji „turkizovat“. Pochody zpravidla znamenaly jistou smrt. Například jeden konvoj, který začínal s 18 tisíci Armény, dorazil do cíle s pouhými 150 přeživšími (Akçam, 2012, s. 42; Jones, 2017, s. 272-276).

Již v roce 1913 byla vytvořena *Tajná organizace* (Teşkilât-ı Mahsûsa), která byla tvořena propuštěnými vězni. Na počátku války sloužily jako prostředek k vyhnání Řeků z Anatólie, později byly jejich služby využity při transportech Arménů. Po vydání výše uvedených zákonů o deportaci a konfiskaci majetku začala osmanská vláda Tajné organizaci rozesílat tajné rozkazy, nařizující útoky na karavany deportovaných Arménů. Dlouhé zástupy Arménů napadali, okrádali, zabíjeli a ženy odváděli. Některé arménské ženy, v zoufalé snaze zachránit si život, se nabízely jako manželky muslimům. Jiní Arméni byli nuceni konvertovat, aby si zachovali život, přičemž většina z nich odmítla a byla zabita. Z deportovaných Arménů transport přežila jen hrstka. Některým jedincům se podařilo přežít díky úplatkům nebo měli to štěstí a pomohli jim místní Turci či Kurdové. Bylo ovšem tisíce případů, kdy ženy a děti byly vesničany uneseni. Ženy sloužily jako

sexuální otrokyně a služky, děti byly vychovány jako „Turci“. Obecně bylo s Armény zacházeno jako se zvířaty a věcmi než jako s lidmi. Během transportů bylo obvyklé, že transportované skupiny byly nashromážděny u muslimských měst a vesnic a místní si z deportovaných ve formě aukce vybrali, zaplatili a vzali, koho chtěli (Jones, 2017, s. 275-276; Morgenthau, 1918, kap. XXIV; Naimark, 2006, s. 30).

Rétorika tehdejších velmocí situaci jen zhoršila. V květnu 1915 Velká Británie, Francie a Rusko odsoudily zločiny proti Arménům, přičemž poprvé použili formulaci „zločiny proti lidskosti.“ Mocnosti varovaly a upozornily Osmanskou říši, že strůjci „zločinů proti lidskosti“ budou činit osobní zodpovědností všech, kteří jsou do těchto zločinů zapleteni. Po tomto prohlášení deportace Arménů eskalovaly jak v rozsahu, tak v brutalitě. 9. června ministerstvo vnitra řeklo guvernérovi města Erzerum, aby dal majetek deportovaných Erzerumských Arménů do dražby, jelikož bylo zaručeno, že se už nevrátí. 21. června Talat Pasha nařídil deportaci „všech Arménů bez výjimky“ z deseti východních osmanských provincií. O měsíc později poté prohlásil, že konečně našel odpověď na řešení arménské otázky, na kterou se snažila Osmanská říše přijít již několik desítek let (de Waal, 2015, s. 32-33).

Celkem bylo zabito až na 1,5 milionu Arménů, přesné počty o obětech se však velmi různí. Na území dnešního Turecka se však jednalo o totální genocidu. Po arménských komunitách z oblastí, kde žily přes 2000 let, nezbyly žádné známky jejich osídlení a do dnešních dní na území Turecka, kromě Istanbulu, nejsou prakticky žádné arménské stopy. Například ze silně arménského města Van, které mělo před genocidou a první světovou válkou arménskou populaci zhruba 197 tisíc, jich v roce 1922 žilo pouze 500, nebo ve městě Erzurum jich z původních 215 tisíc přežilo jen 1500 (Bobelian, 2013, s. 37). Tato čísla potvrzují, jak rozsáhlá genocida na arménském obyvatelstvu byla. Hrůzy z těchto transportů popsal a shrnul tehdejší americký velvyslanec v Osmanské říši Henry Morgenthau (1918):

„A tak jak vyhnání pochodovali, nechali za sebou další karavanu. Z mrtvých a nepohřbených těl, starých mužů a žen umírajících v posledních fázích tyfu, úplavice a cholery, z malých dětí ležících na zádech, prosících o jídlo

a vodu. Ženy držely své děti a prosily cizí lidi, aby si děti zachránili. A pokud toto nebylo možné, házely je do studní nebo nechaly za sebou v křoví, kde aspoň mohly zemřít v klidu. Za karavanou zůstal i malý hlouček dívek, které byly prodány jako otrokyně a které poté, co posloužily brutálnímu zacházení svých kupců, byly nuceny být prostitutkami. Tábořiště naplněné nemocnými a umírajícími lidmi, mísící se s nepohřbenými nebo zasypanými těly mrtvých, označoval trasu a směr postupujících davů. Hejna supů je následovala ve vzduchu, a hladoví psi, bojující mezi sebou o těla mrtvých, je neustále sledovali. Nejstrašnější scény proběhly u řek, hlavně u Eufratu. Někdy, při překračování tohoto toku, hlídky násilím nahnaly ženy do vody a střílely na všechny, které se pokoušely odplavat pryč. Často samotné ženy, aby ušetřily svou čest, skočily do řeky se svými dětmi v náručí a utonuly.“ (Morgentau, 1918: XXIV).

2.6. Shrnutí a srovnání

Důvody, proč došlo k arménské genocidě je hned několik. Prvním je upadající vliv a rozloha Osmanské říše, což vyvolalo zoufalství a ponížení mezi konzervativními revolucionáři. Druhým je upadající vliv a pozice křesťanů v Osmanské říši a tím zvýšený nacionalismus a sílící odpor hlavně Arménů a třetím je souběžně probíhající první světová válka, kde Osmanská říše čelila silnému tlaku Ruska na východní hranici. Nicméně, v období od konce 19. století do státního převratu v roce 1908 a mezi roky 1914-1916 lze najít jisté rozdíly. Masakry mezi léty 1894-1896 byly spíše selektivnějšího charakteru, kdy bylo cílem spíše zavraždit jakékoliv nacionalistické revolty ze strany Arménů a upevnit si moc v rámci říše, události v letech 1914-1916 byly už systematicky naplánované deportace jednoho specifického etnika v rámci říše, které osmanská vláda měla v plánu totálně vyhladit. Zatímco v prvních fázích koncem 19. století bylo násilí patrné, cílem nebylo zabít, ale zneškodnit a pohrozit, v druhé fázi byli Arméni selektivně odstraňováni (vzdělaní a bojeschopní muži zastřeleni téměř okamžitě, případně posláni pracovat), nebo posíláni na smrt plánovanými deportacemi do syrské pouště ve vysokých teplotách,

hlavně starší, ženy a děti. Bylo jim odebráno právo držet zbraně a byl jim sebrán majetek, kterého oproti většinové osmanské populaci vlastnili značně víc.

V tomto druhém případě stát nezačal skupinu určenou k likvidaci ničit přímo. Na začátku byl vydán pokyn. Arméni byli odsunuti od hranic s nepřátelským státem, aby potlačil případné snahy Arménu o spolupráci s nepřítelem. Po prvních vraždách arménských intelektuálů, spisovatelů, politiků a vojáků, bylo zbylé arménské obyvatelstvo donuceno nastoupit prakticky smrtící cestu do táborů v syrské poušti. Do cíle se podařilo dostat jen minimálnímu počtu deportovaných Arménů, jelikož se deportace týkaly především starších, nemocných, žen a dětí. K deportaci byli tito lidé donuceni s tím, že si mohli s sebou vzít jen to, co dokázali pobrat. Postupem času se podmínky na cestě drasticky zhoršovaly, protože pochodovali v letních vedrech syrskou pouští. Časté přepady karavan, které byly motivovány osmanskou ústřední vládou a Tajnou organizací pak z Arménů dělaly lidské trosky, zmlácené, znásilněné, dehydratované a na pokraji smrti. Odstrašujícím faktem zůstává, že osmanští Turci Arménům způsobili utrpení, kde by pro Armény bylo snadnější, aby byli zastřeleni hned, protože mnoho Arménů umíralo „pomalu“ na následky nesnesitelného vedra, hladu, vyčerpání či na nemoci a na podmínky, ve kterých byli nuceni být.

Je zajímavé si všimnout, jak moc učebnicovým příkladem arménská genocida je. I když má každá genocida ve větší nebo menší míře svá jistá specifika, většinou vykazují velmi podobné až stejné znaky. Když bychom porovnali arménskou genocidu a holocaust (později bude srovnávání i s masakrem ve Srebrenici), který se sice stal až o tři dekády později, můžeme najít spousty shodných znaků. Obě genocidy proběhly v závěsu větších konfliktů. Arménská proběhla během první světové války, zatímco holocaust probíhal spolu s druhou světovou válkou. Tím se mnohonásobně snižuje šance, že mohou genocidu zastavit vnější vlivy a skupina, která genocidu koná, tím pádem nemá žádných zábran. Další společný znak může být i hlásání ideologie a názorů, které ospravedlňují rasismus, šovinismus a nesnášenlivost vůči skupinám lidí, které jsou považovány za druhořadé, nehodné asimilace nebo příliš odlišné až nebezpečné. A v neposlední řadě také vytvoření jakýchsi speciálních donucovacích sil k zajištění důsledného provedení operace. V arménském případě to byli Kurdové ve službách osmanské vlády, kterým byl

slíbený zabavený majetek Arménů, případně členové Tajné organizace, kteří napadali karavany deportovaných Arménů (Hovannisian, 1987, s. 30).

Eliminace Arménů závisela na specifických souběžně vnitřních a vnějších faktorech. Vypuknutím první světové války mohla Osmanská říše využít toho, že se státy snažily řešit vlastní problémy a vlastní nasazení během války než záležitosti Osmanské říše. Ačkoli většina Mladoturků a arménských politických vůdců byli za jedno během mladoturecké revoluce v roce 1908 při myšlenkách nových reforem a modernizace, vnitřní rozkol mezi Mladoturky, značná územní ztráta Osmanské říše, sílící hrozba Ruska na východě a vstup Osmanské říše do první světové války umocnilo etnické a nacionalistické protiarbénské nálady a daly příležitost státnímu převratu ve prospěch konzervativních Mladoturků. Hrozba z Ruska navíc vyvolávala podezření o kolaboracích Arménů s Ruskem, jelikož většina Arménů obývala východní hraniční část Osmanské říše. I když bylo jen málo důkazů o tom, že Arméni skutečně kolaborovali, využila osmanská vláda hrozbu Ruska k tomu, aby mohla kolektivně obvinít Armény ze spolupráce s Ruskem a využila to jako záminku k pozdějším deportacím všech Arménů z říše do syrské pouště. Jedinými výjimkami byli Arméni v kosmopolitních centrech Istanbulu, kde byla silná diplomatická přítomnost (Naimark, 2017, s. 71-72).

3. Vývoj v Jugoslávii

Rozpad Jugoslávie a války o nezávislost jugoslávských států v 90. letech 20. století přinesly na Evropský kontinent skoro po padesáti letech válku a s ní také genocidu. Během těchto let došlo v této multietnické zemi k ozbrojeným střetům, v Bosně a Hercegovině to vyvrcholilo až do genocidního aktu. Nejrozsáhlejší a nejsystematičtější vyvražďování se odehrála na území Bosny a Hercegoviny. V této kapitole se zaměřím na dlouhotrvající krizi tehdejší společnosti, rozpadu státu a „velkosrbské vize“, která se postupem času dostala do srbského národního povědomí a národní politiky až přerostla v otevřený konflikt a později i v genocidu ve Srebrenici.

Po pádu Berlínské zdi se ve Východní Evropě šířilo nadšení z příležitosti změn a možností posunout se vpřed už bez komunistických idejí. Na Balkáně se ovšem zdálo, že proběhl spíše krok zpět. Region se totiž nedokázal zbavit historie konfliktů a násilí, které byly dlouho potlačovány. Často je také přehlížen fakt, že během nacistické okupace se Jugoslávie také potýkala s občanskou válkou, ve které zemřelo asi jeden milion lidí. Během válek za nezávislost v 90. letech to poté bylo zhruba dohromady 250 tisíc lidí, a to před očima mezinárodního společenství (Finlan, 2004, s. 7).

3.1. Vývoj Jugoslávie do roku 1980

Než v roce 1918 Jugoslávie vznikla, žily jugoslávské národy odděleně. Jejich ekonomický, politický a kulturní vývoj se lišil a vyvíjel se v odlišných podmínkách. První náznaky sjednocení všech jihoslovanských národů se objevily v 19. století, které vyvrcholily koncem 19. století, kdy zesílil jugoslávský nacionalismus. Srbové snili o Velkém Srbsku, Chorvati snili o Velkém Chorvatsku a Slovinci si přáli Velké Slovinsko. Po první světové válce vzniká v prosinci 1918 Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, kam patřilo Srbsko, Chorvatsko, Slovinsko, Černá Hora a Bosna a Hercegovina. Jugoslávské národy se tak poprvé staly jedním státem. Je důležité dodat, že tento stát vznikl z iniciativy pouze hrstky vládnoucí politické elity a bez účasti široké veřejnosti. V lednu 1919 začala občanská válka, v Bosně a Hercegovině navíc došlo k násilnostem mezi muslimy a

pravoslavnými křesťany⁹. Důvodem byla snaha pravoslavných potlačit muslimy, kterým se chtěli pomstít za útlak, který trval sto let. Na rozkaz Bělehradu byli v podpoře pravoslavných křesťanů z Bosny a Hercegoviny do Kosova nuceně posíláni muslimští rolníci, dle některých údajů jich bylo až 60 tisíc (Pelikán & Tejchman, 1996, s. 5-10; Pirjevec, 2000, s. 16).

Za německé okupace v Srbsku a fašistické vlády ustašovců dosazené v Chorvatsku byla většina židovské populace v Jugoslávii vyhlazena. Spolu s Židy byli také popraveni chorvatští Srbové v koncentračním táboře Jasenovac. Jejich konečný počet se však liší, podle památníku v táboře Jasenovac to však bylo 83 145 lidí, přičemž skoro 47 tisíc bylo Srbské národnosti. Muslimové v Bosně a Hercegovině většinou spolupracovali s nacisty, což se setkávalo se silicím odporem Srbů. Srbové se na základě přesvědčení dělili mezi četnicki, kteří podporovali ideu Velkého Srbska a později spolupracovali s chorvatskými ustašovci a naproti nim stáli komunismem ovlivnění partyzáni vedeni pozdějším vůdcem a důležitou postavou jugoslávské historie Josipem Brozem Titem. Stejně jako ustašovci na Srbech, tak nacionalisticky motivovaní četnicki během svého působení páchali masakry na muslimech a Chorvatech na území Srbska a Bosny a Hercegoviny. Poté, co v posledních fázích války Titovi partyzáni převzali v Bělehradě moc, tisíce četníků uprchlo do sousedních zemí. Po skončení války a po několikaměsíční občanské válce Tito se svými oddíly nakonec zvítězil. Dne 29. listopadu 1945 byla parlamentem zrušena monarchie a založena Jugoslávská lidová federální republika pod heslem „jednota a bratrství“ (viz příloha č.5). O dva měsíce později byla přijata ústava, která sice formálně garantovala demokratické svobody, ve skutečnosti se ale režim zpočátku podobal Sovětskému svazu (JUSP Jasenovac, 2021; Jones, 2017, s. 507; Pelikán & Tejchman, 1996, s. 32; Tomasevich, 2002, s. 747).

Socialistický stát, který Tito zavedl, byl oproti zemím východní Evropy liberálnější. Titovi se podařilo osvobodit Jugoslávii bez pomoci Rudé Armády, takže Sovětský svaz nedokázal mít v Jugoslávii tak veliký vliv. Jugoslávci se těšili mnohem větší svobodě pohybu, bylo dovoleno pracovat v zahraničí a v omezených mezích mohli i podnikat.

⁹ V roce 1919 bylo etnické složení Bosny a Hercegoviny následující: 43% Srbové, 32% bosenský muslimové a 23% Chorvati. Zbývá 2 % tvořila jiná další menšinová etnika (Pirjevec, 2000: 16).

Jugoslávie získala reputaci země s úspěšným etnickým pluralismem. Tito, který byl etnicky Chorvat a Slovinec, vynaložil značné úsilí pro to, aby žádná etnická skupina nedominovala nad ostatními. Jakákoliv politická či národní mobilizace byla zakázána. Státní orgány tvrdě potíraly etnické nepokoje a zároveň se vládě podařilo vytvořit jakousi novou, jugoslávskou identitu, hlavně ve městech. Titova Jugoslávie si zároveň vydobyla speciální místo ve studené válce. Sice to byl jednoznačně komunistický stát, ale i přes to se těšil z dobrých vztahů se Spojenými státy a Západem poté, co se Tito neshodl s tehdejším vůdcem Sovětského svazu, Stalinem. Jugoslávie také hrála významnou roli mezi neangažovanými zeměmi, které se v konfliktu studené války nepřikláněly ani k jedné ze stran. Nabídla jim spojení v Hnutí nezúčastněných států, převážně rozvojovým zemím (Indie, Indonésie, nově vzniklé Africké země), které chtěly zůstat „neutrálními“. Po upevnění Titova mocenského postavení se Jugoslávie těšila hospodářskému růstu a pevné politické ideje. Napětí, které mezi jednotlivými etniky v Jugoslávii v historii panovalo do druhé světové války stále existovalo, ale prosperující hospodářství a Titova jednotná jugoslávská idea tyto problémy přesunula na druhou kolej. Byla zde také hrozba toho, že v případě vypuknutí jakéhokoliv etnického konfliktu a upadnutí Jugoslávie do chaosu, je silná pravděpodobnost, že Rudá armáda, stejně jako v Československu v roce 1968, přistoupí k „bratrské a vojenské pomoci“ a tím pádem by byla pod sférou Sovětského svazu. Taková událost by měla za následek potlačení veškerých svobod, kterým se Jugoslávie oproti Východnímu bloku mohla pyšnit. Titova vláda se těšila značné popularitě. Jugoslávští komunisté totiž realizovali právo každého národa na vlastní existenci. Například poprvé v historii byli jako národnost uznáni jugoslávští Makedonci, byli uznáni Černohorci a také muslimské entity v Bosně a Hercegovině. Vzhledem k etnické složitosti Bosny a Hercegoviny, byla situace zde vyřešena vytvořením „nenárodní“ republiky pro tři smíšená etnická společenství žijící na tomto území. Uvnitř Jugoslávie taktéž vznikly dvě „autonomní provincie“. Srbsko-Vojvodina s početnou maďarskou menšinou a Kosovo s vysokým počtem Albánců. Všechny vzniklé jugoslávské republiky dostaly stejnou hlasovací váhu ve federálním parlamentu. Díky tomu se tak vládě podařilo ukázat každému národu v Jugoslávii, že mají v zemi své rovnoprávné a spravedlivé zastoupení. Těmito kroky pomohli na několik

desetiletí potlačit nenávisť a neshody mezi jugoslávskými etniky. V roce 1963 proběhla první změna ústavy, která zahrnuje změnu názvu státu na Socialistickou federativní republiku Jugoslávie a centrální vláda přenesla část pravomocí na federativní jednotky, čímž došlo k lehkému narušení národní stability. Některé části federace, převážně Slovinsko, Chorvatsko a Vojvodina byly bohatší a životní úroveň se zvedala, na druhé straně byly Kosovo, Bosna a Hercegovina a Makedonie, které byly chudší. Chudší regiony měly pocit, že jsou těmi bohatšími vykořisťovány. V roce 1974 byla přijata nová ústava, která zvýšila pravomoci jednotlivých federativních republik a autonomních oblastí, zároveň byla změnou ústavy oslabena celková jugoslávská státnost (Finlan, 2004, s. 15; Job, 1993, s. 57; Jones, 2017, s. 507; Pelikán & Tejchman, 1996: s. 32, 73, 82).

3.2. Rozpad Jugoslávie

Na přelomu 70. a 80. let 20. století byla Jugoslávie silně decentralizovaná. Zastupitelé jednotlivých republik ve federálním parlamentu si pečlivě chránili své zájmy a často i na úkor ostatních republik. Po změně ústavy, etnicky definované území struktury jugoslávského systému posílilo politickou sílu etnické identity. I když se Jugoslávci během let častěji hlásili k jednotné jugoslávské identitě, podíl těchto obyvatel však byl minimální. V roce 1971 se „Jugoslávцем“ cítilo být pouze 1,3 procenta obyvatel, v roce 1981 to bylo 5,4 procenta. Pro drtivou většinu populace byla tak odlišná etnická nebo národní identita stále silně zakořeněná a vyvolávaly silnou emocionální loajalitu. S výjimkou Slovinska, které bylo silně homogenní a ve kterém se Slovinci koncentrovali pouze na území Slovinska, zbytek Jugoslávie byl etnicky heterogenní. To poté pomohlo mobilizovat etnické skupiny na podporu politických ambicí etnických většin na příslušných územích (Burg, 1993, s. 357-358).

Bosna a Hercegovina byla územím v Jugoslávii, které bylo nejvíce etnicky heterogenní. Chorvaty, Srby a muslimy (Bosňáky) v Bosně a Hercegovině spojovalo pouze to, že všichni se označovali jako Bosňané, jako občané Bosny a Hercegoviny. Do roku 1971 byli nejpočetnější skupinou v Bosně a Hercegovině Srbové, později se jí však stali muslimové. Muslimské obyvatelstvo převýšilo to srbské i v oblastech, kde Srbové

dominovali a tím tak upadal srbský vliv v původně srbských oblastech. Růst počtu muslimského obyvatelstva a pokles srbského sice nebyl sám o sobě nijak velkou hrozbou, ale spolu s politickou a hospodářskou situací na přelomu 80. a 90. let byl jednou z příčin nárůstu etnického napětí a následné občanské války (Žíla, 2014, s. 86-87).

V květnu 1980 Tito zemřel a multietnická Jugoslávie se pomalu začínala rozpadat. Po jeho smrti zemi převzala skupina komunistických funkcionářů, kteří byli členy Předsednictva Socialistické Federativní Republiky Jugoslávie (SFRJ). Jugoslávie se začala propadat do hluboké ekonomické, politické a společenské krize. Politici jednotlivých federativních republik si uvědomili, že získat masovou podporu u obyvatel půjde jedině skrze nacionalistickou rétoriku. Pod tíhou upadající ekonomiky a sílících nacionalistických tendencí byly známky rozpadu Jugoslávie stále evidentnější. Srbská akademie věd vydala v roce 1986 prohlášení (Memorandum SANU), ve kterém kritizuje Josipa Tita ze zaujatosti vůči Srbům, jelikož Titův otec byl Chorvat a matka Slovinka. Zkritizovali jeho ústavu, která podle nich držela protisrbskou zaujatost tím, že Kosovu a Vojvodině povolil autonomní status i přes to, že tehdy byli v těchto autonomních oblastech Srbové ve většině. Proto by mělo být vytvořeno Velké Srbsko, aby sjednotilo všechny Srby pod jeden celek (viz příloha č. 6). Memorandum SANU lze považovat za jeden z prvopočátků srbského nacionalismu. Pro Slovinsko a Chorvatsko tento dokument znamenal nebezpečný precedens ze silného růstu sympatií k srbskému nacionalismu. V 80. letech se vzbouřili Albánci v Kosovu. Kosovo je Srby vnímáno jako „kolébka“ jejich národa¹⁰, ale je drtivou většinou osídleno etnickými Albánci. Demonstrace byly zpočátku vojensky potlačeny, ale kosovské demonstrace provázely často násilné konfrontace mezi Srby a kosovskými Albánci. Srbské vedení v Bělehradě postupně přitvrzovalo na represích proti Albáncům a jejich vůdcům. Násilí na Srbech v Kosovu přispělo rapidnímu nárůstu nacionalismu, hlavně mezi Srby a Chorvaty, a i když je Kosovo „kolébkou“ srbské národnosti, navzdory symbolismu mnoho Srbů opouštělo Kosovo ze strachu z etnický živeného násilí a zastrásování ze strany Albánců (Burg, 1993, s. 360; Finlan, 2004, s. 16).

¹⁰ Bitva na Kosově poli v roce 1389 byla bitva mezi Srbskem a Osmanskou říší. Je často citována srbskými extremisty jako příklad boje Srbska proti invazivnímu nátlaku islámu.

Slabé kolektivní vedení a rychle rostoucí etnické střety daly prostor k etablování etno-nacionalistických politiků – Slobodana Miloševića v Srbsku a Franja Tudžmana v Chorvatsku. Franjo Tudžman a jeho politické hnutí HDZ¹¹ se otevřeně hlásilo k ideálům již zmíněných ustašovců z druhé světové války a které se pro jugoslávské komunisty stalo politicky nebezpečnou stranou. Slobodan Milošević, motivován osobním rozhořčením zacházením se Srby v Kosovu a selháním srbských komunistů s jejich ochranou, se ujal vlády v roce 1987. Poté veřejně eskaloval svou rétoriku na podporu srbské menšiny v Kosovu jako hlavní politický motiv. Využil situace v Kosovu k posílení srbského nacionalismu mezi všemi Srby po celém území Jugoslávie. Intenzita nacionalismu stoupala i mezi veřejností a Srbové z Vojvodiny, v Kosovu a v Černé Hoře začali demonstrovat na podporu Miloševića. Rostoucí síla srbského nacionalismu dovolila Miloševićovi, aby si do těchto území dosadil své lidi a tím mohl zintenzivnit represe vůči nesrbským menšinám, hlavně v Kosovu, které teď bylo pod přímou správou Srbska. Tyto změny poskytly Miloševićovi efektivní kontrolu nad čtyřmi z osmi federálních zastoupeních ve federálním parlamentu. Ty samé změny však také urychlily delegitimaci ústřední centrální autority a urychlily politický rozklad země. Podpurným aktem a rychlou eskalací nacionalistických tendencí byla Miloševićova návštěva problematičké části Kosova v dubnu 1987. Miloševiće bouřlivým potleskem vítaly davy srbských podporovatelů, které kosovsko-albánská policie jen stěží dokázala držet. Poté, co vzduchem proletělo pár kamenů, policie si to vyložila jako provokaci a reagovala obuškami. Milošević se snažil uklidnit dav slovy „*Nikdo by se neměl odvážit vás bít,*“ což si spousta Srbů vyložila jako silnou podporu ze strany srbské vlády. Milošević představoval sloučení srbského nacionalismu, politického konzervatismu a podpory centralismu. Vývoj v Srbsku pod jeho vedením byl silným kontrastem vývoje ve Slovinsku, kde růst nacionalismu měl znaky politické demokracie, rychlých ekonomických reforem, pluralizace politiky a podpory ještě silnější decentralizace (Burg, 1993, s. 360; Jones, 2017, s. 508).

V roce 1989 došlo k zániku Ústředního výboru Komunistické strany Jugoslávie. Komunistická strana Jugoslávie se definitivně zhroutila na stranickém sjezdu v lednu 1990. Sjezd odhlasoval konec systému jedné strany, Milošević to odmítl. Slovinská a

¹¹ Chorvatské demokratické společenství (chorvatsky Hrvatska demokratska zajednica)

chorvatská delegace na protest odešla a došlo k rozpadu komunistické strany. V červenci srbská komunistická strana změnila název na Srbskou socialistickou stranu, avšak mocenská struktura spolu s kontrolou nad státními médii zůstaly zachovány. Poté, co Slovinsko a Chorvatsko vyhlásily volby, Milošević varoval ostatní republiky, že pokud se jugoslávský národ rozpustí, bude nutné změnit hranice Srbska tak, aby zahrnovaly všechny Srby žijící v jiných republikách. I přes Miloševićovy výhrady se v roce 1990 v jednotlivých federálních republikách volby nakonec uskutečnily. V Chorvatsku zvítězil již zmíněný Tudžman. Srbská menšina, která v té době tvořila 12 % populace, žila ve strachu ze vzpomínek z druhé světové války a z ustašovské vlády, ke které se Tudžman hlásil. V Srbsku zvítězil Milošević a ve Slovinsku zvítězil proevropský a demokratický Milan Kucan. V případě Bosny a Hercegoviny se obyvatelé obávali nacionalistických nálad. Prezidentem se stal Alija Izetbegović¹², kdy jeho Strana demokratické akce (SDA) získala 40 %, Srbská demokratická strana 30 % a Chorvatská demokratická jednota 20 %. Procentuální zisky jednotlivých strany kopírovaly tehdejší etnické rozložení Bosny a Hercegoviny (BBC News, 2000; Finlan, 2004, s. 16; Pelikán & Tejchman, 1996, s. 84).

3.3. Jugoslávské války za nezávislost

Dne 25. června 1991 vyhlásilo Slovinsko a Chorvatsko nezávislost na Jugoslávii. První náznaky přicházející války přišly se střetem slovinské armády a jugoslávské armády. Po deseti dnech¹³ bojů jasně zvítězilo Slovinsko a pokračovalo v cestě za nezávislostí. Situace v Chorvatsku byla komplikovanější. Chorvatsko přijalo ústavu, ve které byla odebrána některá práva chorvatským Srbům. Srbská menšina však neuznala nezávislost Chorvatska. Srbové povětšinou žili v oblasti zvaná Republika Srbská krajina (příloha č. 7), vyhlášená srbskou menšinou na popud chorvatské deklarace nezávislosti. Milošević uznal nevyhnutelnost odtržení Chorvatska, ale snažil se podpořit srbskou menšinu v Srbské krajině v jeho vizi za Velké Srbsko. Největšími podporovateli nezávislosti bylo hlavně Německo, Rakousko a Itálie.

¹² V roce 1970 vydal manifesto *Islámská deklarace*, ve kterém hlásil o islámském obrození. I když v něm nezmínil Bosnu a Hercegovinu, srbští nacionalisté toho využili ke své propagandě.

¹³ Tyto boje jsou známější pod názvem *Desetidenní válka*

Německo prosazovalo uznání nezávislosti Chorvatska a Slovinska, tento postoj ovšem vyvolal odpor u srbského a černohorského obyvatelstva. Dne 15. ledna 1992 byla nezávislost Slovinska a Chorvatska uznána většinou evropských zemí. Otázka určení chorvatských hranic a existence Bosny a Hercegoviny ovšem vyřešena nebyla. Původní napětí mezi Srby a Chorvaty se neslo v duchu vizuální reprezentace identity, jako bylo vyvěšování vlajek nejen na státních budovách, ale i v ulicích; výhrůžky, výtržnosti, bití a později i jednotlivé vraždy, které postupem času přerostly v otevřený konflikt mezi těmito dvěma národy. Násilí v Chorvatsku se začalo rychle šířit. Obě strany navíc začaly účinně šířit své propagandy vůči druhé straně a násilí tak eskalovalo. Největší bitvou mezi těmito dvěma národy byla bitva o Vukovar na východě Chorvatska, u hranic se Srbskem, která proběhla od srpna do listopadu 1991. Toto chorvatské město, kde Srbové tvořili asi 30% obyvatel, čelilo silnému srbskému útoku. I přes silnou obranu místních Chorvatů bylo město dobyto a padlo do rukou srbské armády. Bylo zabito mnoho lidí a většina budov byla zničena. Pád Vukovaru a obsazení východní části Chorvatska přivedl prvek genocidy do „srbských etnických čistek“ v regionu. Po obsazení města vojáci srbské armády a srbských polovojenských sil vstoupili do místní nemocnice. Pod záminkou evakuace převezli raněné vojáky do nedalekého skladiště, kde byli okradeni a zbiti. Další den srbská armáda oddělila ženy a děti od zbylých mužů, většina z těchto mužů byla stále zraněna z obrany města a převezli je do místního detenčního centra, kde byli mučeni. Dvě stě zbylých vězňů pak bylo převezeno na farmu Ovčara za městem, zavražděno a vhozeno do masového hrobu. Bylo to poprvé a ne naposledy, kdy během „etnických čistek“ bylo v této válce využito genocidních praktik (Finlan, 2004, s. 23; Honig, Both, 2001, s. 100; Naimark, 2017, s. 125-126, Pirjevec, 2000, s. 202).

Vyhlášení nezávislosti Slovinska a Chorvatska nechaly multietnickou Bosnu a Hercegovinu v ohrožené pozici. Pokud by zůstala ve federaci, musela by se podvolit nadvládě Srbů, zatímco kdyby vyhlásila nezávislost, bosenští Srbové by se odtrhli a přidali k Miloševićově vizi Velkého Srbska. A to se přesně v roce 1992 stalo, když Bosna a Hercegovina vyhlásila nezávislost. Zpočátku se zdálo, že Bosna a Hercegovina unikne ničivé válce, která již probíhala v sousedním Chorvatsku, protože etnické rozložení Bosny

a Hercegoviny bylo značně odlišné od zbytku Jugoslávie. Jenže tyto naděje byly zničeny jak bosenskými, tak národními vůdci. Vyšlo totiž najevo, že se v březnu 1991, ještě před vypuknutím války, sešli Milošević a Tudžman ve městečku Karađorđevo v oblasti Vojvodiny, kde se domluvili na rozdělení Bosny a Hercegoviny mezi Chorvatsko a Srbsko s tím, že muslimským Bosňákům, kteří jsou největší etnickou skupinou v zemi, ponechají jen malou oblast kolem hlavního města Sarajeva. V této atmosféře strachu a nejistoty obyvatelé hledali bezpečí v etnické jedinečnosti – přesně, jak Milošević a Tudžman předpokládali. Po vyhlášení nezávislosti Bosny a Hercegoviny 1992 vyhlásili bosenští Srbové Republiku srbskou pod vedením Radovana Karadžiče. Začátkem dubna, navzdory iniciativ prezidentu Bosny a Hercegoviny Izetbegoviče, který doufal, že se Chorvati a Srbové spolu s nimi připojí k demokracii, v zemi vypukla otevřená válka. Zejména bosenští Srbové, kteří byli vybaveni zbraněmi z Bělehradu, měli značnou převahu. Bosna a Hercegovina se tak stala nejbrutálnějším bojištěm balkánských válek. Bosenští Srbové zahájili v roce 1992 ostřelování a blokádu Sarajeva, které vyvolalo mezinárodní pobouření a trvalo až do roku 1995. Kromě zabití tisíců civilistů se bosenští Srbové také specificky zaměřovali na kulturní budovy a místa (*urbicida*) bosenských muslimů. Útoky na Sarajevo byly však pouhou záminkou k tomu, aby byla svedena mezinárodní pozornost jen na Sarajevo a nikdo si tak nemohl všimnout mnohem většího násilí ve východní Bosně a Hercegovině (Jones, 2017, s. 508-510; Naimark, 2017, s. 126).

3.4. Válka v Bosně a Hercegovině a Srebrenická genocida

I když se jugoslávská armáda po vyhlášení nezávislosti Bosny a Hercegoviny stáhla, většinu zbraní ponechala v rukách bosenských Srbů. Bosenští muslimové, kteří měli jen omezené zdroje, zbraně a možnosti k válce, byli na většině míst poraženi. Od roku 1993 navíc muslimové museli bojovat i proti chorvatským jednotkám. Není proto divu, že muslimové přešli do „xenofobního muslimského nacionalismu“, které jen odráželo stejné myšlenky svých protivníků. Krutou krvavou válku tak tyto národy vedli proti sobě, jakožto katoličtí Chorvati, pravoslavní Srbové a muslimští Bosňáci. Území bývalé Jugoslávie leželo

na zlomové linii, kde byl v historii střet tří civilizací – západní, pravoslavné a islámské (Huntington, 2001, s. 313; Jones, 2017, s. 510).

Vzhledem k velmi odlišnému etnickému složení obyvatel Bosny a Hercegoviny vzniklo hned několik armád. Je důležité zdůraznit, že žádné z těchto vojsk nebylo tvořeno výhradně členy pouze jedné etnické skupiny. Na jedné straně stálo Vojsko Republiky Srbské (VRS), na straně druhé Chorvaté zformovali Chorvatskou radu obrany (HVO). Bosňané založili vlastní armádu nesoucí název Vojsko Republiky Bosna a Hercegovina (ARBiH). Vedle těchto armád sehrály v tomto konfliktu velmi důležitou roli také polovojskové partizánské skupiny a místní rekruti z dobytých měst. Na straně Srbska bojovali „Bílí orli“, za Chorvatsko to byly „Chorvatské obranné síly“ a Bosna a Hercegovina byla podporována „Patriotickou ligou.“ Je tedy patrné, že se jednalo o velmi složitý mnohostranný konflikt (United States Department of State, nedatováno)

Etnické čistky vedené bosenskými Srby a přidruženými milicemi měly zahrnovat až 3600 měst a vesnic a sta tisíce bosenských muslimů na území Republiky Srbské. Hlavní myšlenkou bylo odvézt muslimské muže, ženy a děti z jejich domovů z území, které si bosenská Srbové nárokovali. Etnické čistky zde často zahrnovaly i znásilnění přímo na místě, někdy během převozu a někdy i v místnostech speciálně pro to dělaných v koncentračních táborech. Úkolem etnický vyčistit vytyčené teritorium dostaly ozbrojené milice bosenských Srbů, což většinou byly jen gangy nacionalistických ozbrojených hrdlořezů, kteří zabíjeli, mučili, mržčili, znásilňovali a bili obyvatele vesnic, spalovat jejich domy a posílat je pěšky pryč; někdy je posadili do autobusů, které k tomu byly určeny. Místní srbští rekruti se přidávali k milicím a k srbským polovojským jednotkám. Tím se násilí stalo mnohem osobnějším, jelikož většinou to byli sousedé, co měli příležitost si „vyřídit staré účty“. Mnoho těch Srbů, kteří se snažili pomoci umírajícím muslimům, byli spolu s nimi zabiti. Hlavní myšlenkou bylo vzbudit v místních strach a teror. V srpnu 1992 někteří západní novináři zjistili, že Srbové spoustu muslimů po „etnické čistce“ z území zadržují v koncentračních táborech. Stovky až tisíce jich během války v těchto táborech zahynulo. Očití svědci popsali umírající takto: „...*různé fáze lidského rozkladu a trápení; kosti z jejich loktů a zápěstí vyčnívají jako kusy*

rozeklaného kamene“. Záběry a svědectví z těchto táborů vyvolaly mezinárodní pobouření, protože se všem hned vybavily záběry z nacistických koncentračních táborů. V kombinaci s hromadným popravováním, a znásilňováním, bylo zde poprvé využito termínu „genocida“ v balkánském kontextu. Útoky na bosenské muslimy byly vražedné. Dělostřelecké bombardování Sarajeva stálo mnoho muslimských, ale i ostatních životů. Kampaně bosenských Srbů zahrnovaly pravidelné zabíjení a popravy. Přibližně 100 tisíc lidí přišlo o život jen na území Bosny a Hercegoviny a 2,2 milionů lidí bylo vysídleno, z nichž drtivý počet těchto lidí byli muslimové (Jones, 2017, s. 511; Naimark, 2017, s. 126-128).

Během dubna roku 1992 ovládly srbské složky také bosenský region Prijedor. I zde byly ihned po převratu budovány koncentrační tábory určené pro muslimské, ale také chorvatské muže. Mezi tyto tábory patřil například Omarska. Podmínky, které v těchto táborech panovaly, byly srovnatelné s podmínkami v nacistických koncentračních táborech během druhé světové války. Běžnou praxí bylo mučení vězňů, popravy nebo také otrava zkaženým jídlem. Celkem bylo zabito na 4 tisíce muslimských mužů. Události, které se staly v tomto regionu, jsou po Srebrenici nejkrvavější událostí v Bosně a Hercegovině (Institute for Research of Genocide Canada, nedatováno).

Důležitým krokem pro vývoj tohoto konfliktu bylo zapojení Severoatlantické aliance, která se zapojila v roce 1994. Ve stejném roce byla také podepsána oficiální dohoda mezi Bosňáky a Chorvaty, kteří tímto krokem mezi sebou oficiálně ukončili boje. Podpis této dohody byl i jakýmsi bodem zvratu celého konfliktu. Od této chvíle se dařilo chorvatským ozbrojeným silám na území Bosny a Hercegoviny odrážet útoky Srbů. Ani tato skutečnost však nevedla ke kapitulaci a stáhnutí srbských vojsk. Srbští vojáci se ale nevzdali a jejich brutalita vůči civilnímu obyvatelstvu naopak narůstala. Důkazem toho jsou události v několika bosenských městech, kdy nejznámější je násilí ve Srebrenici (Daalder, 1998; United States Department of State, nedatováno).

Město Srebrenica se nachází ve východní části země. Před rokem 1992 zde žilo 75 % muslimů a necelých 25 % bosenských Srbů. Již od roku 1992 bylo obléháno armádou bosenských Srbů a zároveň bylo jakýmsi centrem všech muslimských uprchlíků

vyhnaných z ostatních částí Bosny a Hercegoviny, takže se zde později koncentrovalo obrovské množství lidí na malém území. Po sériích útoků bosenských Srbů, včetně ostřelování dětského hřiště, kde zahynulo 74 dětí, se mezinárodní společenství rozhodlo zasáhnout. Proto 16. března 1993 přijala Rada Bezpečnosti OSN rezoluci 819, která Srebrenici prohlásila za „bezpečnou zónu“. O dva dny později dorazily první ochranné síly OSN (UNRPOFOR). Spolu se Srebrenicí byly ještě další 4 bezpečné zóny: Bihač, Gorazde, Tuzla a Žepa. Srebrenica a další dvě z těchto bezpečných zón se nacházely v jádru srbského vlivu (viz příloha č. 9). Cílem bylo demilitarizovat Srebrenici a asistence při poskytování humanitární pomoci, jelikož byla Srebrenica zcela obklíčená bosenskosrbskými vojsky. Mnoho obyvatel Srebrenice a uprchlých muslimů věřilo, že násilí už je ukončeno. I když mezinárodní společenství potvrdilo ochranu „bezpečných zón“ ve dvou následujících rezolucích, tak navzdory přítomnosti jednotek OSN útoky ze strany bosenských Srbů neustávaly. V únoru 1994 byly kanadské jednotky, které dorazily jako první, nahrazeny nizozemskými jednotkami, které „bezpečnou zónu“ chránily až do pádu Srebrenice v červenci 1995 (Muslimovic, Rovcanin, 2019; Honig, Both, 2001, s. 20; Srebrenica Memorial Center, 2022).

Útoky na Srebrenicu započaly 6. července 1995. Severoatlantická aliance sice odpověděla bombardováním srbských pozic, ale jakmile Srbové začali vyhrožovat zadržením nizozemských mírových jednotek, další bombardování už se nekonalo. Dne 11. července došlo k proniknutí bosenských Srbů do Srebrenice. Generál bosenskosrbské armády Ratko Mladič při vstupu do města prohlásil: „*Vracíme toto město srbskému národu...nadešel čas pomstít se Turkům v tomto regionu,*“ (Naimark, 2017, s. 129). Později v noci se z celého regionu snažilo uprchnout 13 až 15 tisíc muslimských mužů do další „bezpečné zóny“ v Tuzle. Do cíle se jich dostalo jen pár tisíc, zbylí muži buď zahynuli při střetech se srbskými vojáky, nebo byli zajati a poté popraveni.

Při postupu z jihu vojáci zapalovali muslimské domy a vesnice, které jim stály v cestě a donutili zhruba 20 tisíc civilistů uprchnout na základnu OSN u nedaleké vesnice Potočari, kde bylo umístěno několik stovek mírových sil. V té době tak bylo na území základny OSN 26 tisíc uprchlíků, na základně se tísnilo 6 tisíc a v bezprostředním okolí zbylých 20 tisíc, převážně žen a dětí. Podmínky, které zde panovaly, byly hrozné. Byl zde

nedostatek vody, jídla a lékařských potřeb. Vzhledem k vysokému počtu zahraničních reportérů v oblasti se Srbové po příjezdu do Potočari dne 12. července 1995 chovali k muslimům přátelsky, nabízeli jim vodu a jídlo a v případě spolupráce jim nabízeli volný odchod z města. Promlouval k nim dokonce i sám Ratko Mladić. Nic takového však udělat nechtěli a ve skutečnosti postupovali podle předem daného dobře promyšleného plánu. Později však byli uprchlíci vystaveni násilí, mučení, znásilnění a případně i zabití na místě. Během několika dalších dní bylo z oblasti násilně odvezeno srbskými jednotkami přibližně 25 tisíc lidí, hlavně žen, dětí, starých a nemocných lidí do koncentračních táborů. Deportace z Potočari Srbové stihli za pouhých 30 hodin. Srebreničtí muži a starší chlapci byli selektivně odváděni od žen a dětí. Byli zesměšňováni a ponižováni, spousta z nich byla mučena a bita, než byla převezena do vazebního zařízení ve městě Bratunac, jen pár kilometrů severně od Srebrenice se záminkou „identifikace“. Většina z těchto mužů a chlapců (zhruba okolo 8000) už nikdy nebyla spatřena. Všichni odvezení muži byli popraveni během jednoho týdne. První hromadné vraždy se staly hned dva dny po obsazení Srebrenice, 13. července.

Zhruba 150 obětí bylo nuceno se seřadit podél jedné strany silnice, zatímco srbští vojáci na ně stříleli z druhé strany. Mnoho z těchto mužů zemřelo se zavázanýma rukama za zády. Jejich těla byla později nalezena pouze pod tenkou vrstvou hlíny na místě, kde byli zastřeleni. V ten samý den nahnali 1300 mužů do skladiště v nedalekém městečku Kravica a za pomoci granátů, protitankových střel a pušek všechny na místě popravili. K poslední hromadné popravě zhruba 1000 bosenských mužů došlo mezi 15. a 16. červencem. Spolu s dalšími menšími a většími popravami se Srbům podařilo vyhladit nad 8000 mužů. Do dnešních dní bylo identifikováno zhruba 6900 z nich a přibližně 1700 se jich ještě stále pohřešuje. Zločiny spáchané v okolí Srebrenice v červenci 1995 byly u dvou mezinárodních soudů potvrzené jako genocida a představují jednu z nejtemnějších epizod lidských dějin (Hladký, 2005, s. 286; Honig, Both, 2001, s. 57; Naimark, 2017, s. 129-130 Sreberenica Memorial, 2022).

3.5. Gendercida a systematické vraždění

Válka v Bosně a Hercegovině je jeden z nejtypičtějších moderních příkladů gendercidy. Jak už bylo zmíněno, bosenští Srbové se výlučně zaměřovali na muže „bojového věku“, to znamená na muže, kterým bylo mezi 16 a 60 lety. Během arménské genocidy byli jednoduše zavražděni většinou na místě, případně posláni do pracovních táborů, kde zemřeli kvůli bídným podmínkám. V případě srebrenické genocidy muži byli buď zastřeleni při pokusu o útěk z obléhané oblasti anebo byli násilím odvedeni po skupinách a hromadně popraveni a naházeni do masových hrobů. U arménské genocidy čekal ženy podobný osud jako muže. Byly poslány na pochody smrti, přitom byly vystaveny ponižování, znásilňování, případně prodané do muslimských rodin jako služky či sexuální otrokyně. Při pochodech pouští často neměly šanci přežít. V případě srebrenické genocidy byly taktéž vystaveny ponižení ze strany agresorů a mnohonásobnému znásilnění. Oproti arménským ženám nebyly vyhnány do pouště, ale byly poslány do koncentračních táborů, kde žily v nuzných podmínkách, bez zdravotnické péče, bez jídla a vody.

Právě v kontextu srebrenické genocidy je zajímavým faktem to, že znásilnění mělo též své opodstatnění v ideologii srbského nacionalismu a etnických čistek. Spousta srbských vojáků považovala znásilnění za „způsob zničení muslimské identity a obnovení srbské krve, která byla poskvřena dlouhou osmanskou okupací,“. Některé ženy vypověděly o hromadném znásilňování, jak byly cílem etnických nadávek, veřejného ponižení při znásilnění uprostřed města či vesnice a před svými rodinami (Naimark, 2017, s. 128).

Zajímavý je i styl, jakým srbská armáda prováděla etnické čistky. Mark Danner (1999) popsal postupy srbské armády takto:

- 1) *Koncentrace*. Obklopení území, které má být očištěno a poté, co varovali srbské obyvatelstvo – nejčastěji aby opustili určené území – zavraždili zbylé obyvatele palbou, občasnými exekucemi a vylákat je do ulic.
- 2) *Dekapitace*. Popravení politických vůdců a všech, kteří by mohli jejich místo nahradit a mít tak vliv: právníci, soudci, veřejné osobnosti, akademici, spisovatelé

- 3) *Separace*. Oddělit ženy, děti a starší občany od „bojeschopných“ mužů – mezi 16 do 60 let věku.
- 4) *Evakuace*. Převést ženy, děti a starší obyvatele k hranicím a přenechat je v jiném regionu nebo zemi.
- 5) *Likvidace*. Popravit „bojeschopné muže“, zlikvidovat těla.

I když je to příliš schematické a Srbové tyto akce plánovali pro každé město a vesnici minuty před vykonáním, těchto pět kroků obsahuje prvky operativních kroků, podle kterých Srbové fungovali během války.

Toto schéma by se dalo přenést i na případ Arménské genocidy. V prvním případě se jednalo o území, které bylo obýváno Armény na východě Osmanské říše. Následovala pak *dekapitace* arménské intelektuální třídy – spisovatelů, učitelů, politiků (eliticida). Následně osmanská vláda *vyseparovala* nejprve všechny ze svých domovů a poté *zlikvidovala* většinu mužů buď přímým zabitím či transportem do pracovních táborů. A následovala *evakuace* zbytku arménského obyvatelstva, kdy byli v pochodech smrti hnáni do Syrské pouště, které většina z nich nepřežila.

3.6. Shrnutí a srovnání

Sílicí nacionalismus mezi jednotlivými federativními jednotkami, dlouho potlačované etnické nepokoje, hospodářská krize a sociální krize vedly k jednomu velkému konfliktu, který se zapsal do moderní historie nejen Evropy, ale celého mezinárodního společenství. Rozpad Jugoslávie se nesl v duchu všech těchto zmíněných skutečností. Jugoslávie jako jeden celek vznikla emancipací politických elit po první světové válce. Už v nově vytvořeném multietnickém státě se objevily první neshody mezi pravoslavnými Srby a muslimskými Bosňáky. Během druhé světové války, kdy Jugoslávii obsadili nacisté, se Jugoslávie dostala do hluboké krize. Potýkala se jak s občanskou válkou, tak s intenzivním násilím mezi etniky páchané jak ustašovci v Chorvatsku, tak četniki v Srbsku. Po konci války se vlády chopil komunisticky orientovaný vůdce Josip Broz Tito, který po skoro 40 let dokázal držet etnické a náboženské spory pod pokličkou a

každý pokus o nacionální snahy potlačil. Za jeho vlády se zemi relativně dobře dařilo, země se těšila demokratičtějšímu stylu vlády, než tomu bylo ve zbytku východní Evropy. V Jugoslávii chtěl vytvořit jednotnou jugoslávskou identitu. Po jeho smrti však nastal v zemi kolaps jak ekonomický, tak politický. V jednotlivých federativních jednotkách rostl nacionalismus a pod tíhou ekonomické krize a vidinou samostatnosti se Jugoslávie rozpadla a rozpoutala se mezi jednotlivými republikami válka, hlavně v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině. Slovinsko se díky svému homogennímu rozložení obyvatel války účastnilo jen deset dní, když se centrální rozpadající jugoslávská vláda snažila nezávislosti zabránit. Spolu se Slovinskem chtělo nezávislost i Chorvatsko, ale to se kvůli silné srbské menšině dostalo do vojenského střetu s vládou v Bělehradě, která podporovala všechny srbské menšiny na území rozpadajícího se státu. Nejvíce heterogenní etnické složení obyvatel měla Bosna a Hercegovina, která se původně domnívala, že se jí konflikt vyhne. Nicméně silný srbský nacionalismus a vidina Velkého Srbska sjednocující všechny srbské menšiny, který už byl v plném proudu uplatňován v Chorvatsku, se dostal i do Bosny a Hercegoviny, kde probíhaly nejtvrďší boje spolu s etnickými čistkami a s genocidou. Genocida ve Srebrenici byla jakousi špičkou ledovce těchto konfliktů.

Nelze tedy pochybovat o tom, že Srbové vedli proti muslimům vyhlazovací válku, jejíž cílem bylo vybudování státu, který by byl etnicky čistý a osídlen pouze etnickými Srby. Brutální zacházení s vězni a hromadné popravování bosenských mužů mělo základ hlavně v dlouhodobé nenávisti mezi jednotlivými národy v Jugoslávii a Bosně a Hercegovině. Deportace a vraždy byly prováděny VRS a dalšími polovojenskými jednotkami složených z místních rekrutů. Tyto jednotky podléhaly vládě v Bělehradu, tím pádem akce těchto jednotek byly výkonnou mocí vlády. Vláda vydávala rozhodnutí na základě pečlivě připravených a koordinovaných dlouhodobých plánů. Můžeme tedy říct, že se jednalo o genocidu latentní, která byla spáchána v důsledku války (Honig, Both, 2001, s. 215).

Jak už bylo zmíněno v úvodní části, zájem o studium genocid nebyl až do genocidy ve Srebrenici nikterak veliký. Byl to až sled událostí, které se v krátkém rozmezí od sebe odehrály – genocida ve Rwandě v roce 1994, genocida ve Srebrenici v roce 1995 a

intervence Srbska do Kosova v letech 1998 a 1999. Tyto události vyvolaly ještě větší zájem mezi nevládními organizacemi v otázkách lidských práv a vyzvaly představitele OSN, USA a Evropy, aby byly takové činy potrestány. Na základě obrovského zájmu z řad jak akademické, tak z řad společnosti, byly zřízeny Mezinárodní soudní tribunál pro Jugoslávii (ICTY) v Haagu a Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (ICTR) ve městě Arusha v Tanzanii. V roce 1998 pak na základě Římské smlouvy vznikl Mezinárodní trestní soud, který se měl speciálně zabývat trestáním pachatelů genocid a válečných zločinů. Intenzivní zapojení médií a politických osobností ze Západu do jugoslávských událostí přinesly značnou pozornost na páchané násilí. Obrázky zbídačených vězňů z detenčních táborů probudily Západní společnost, aby si přiznaly, že i na přelomu 20. a 21. století může v Evropě znovu dojít k hrůzným zločinům podobné holocaustu (Naimark, 2017, s. 123).

V obecném pojetí mají genocidy z minulosti mnoho podobností. Semeništěm pro genocidy je válka. Vojenské konfrontace a ničení často přechází v genocidy. Dehumanizace nepřátel, vnější dehumanizace jiných národních, náboženských či jinak odlišných obyvatel v případě války a vnitřní dehumanizace vlastního obyvatelstva v případě politického boje o moc často dají vzniknout a jsou doprovázeny buď etnickými čistkami a/nebo genocidními praktikami. Praktikování gendercidy a zavraždění bojeschopných mužů a eliminace případného odporu, znásilňování žen, které zahrnuje i případné násilné únosy žen do rodin útočníků jako otrokyně se často spolu s genocidami taktéž vyskytují. Pokusy impérií o rozšíření svých území a upevnit svá mocenská postavení skrze kolonizaci či anexi území zahrnovala odsun původních obyvatel, které taky většinou vygraduje do genocid. Odkazy imperialismu a rasismu se postupem času ukázaly jako zvláště smrtící pro ty, kteří žili původně na územích podrobených koloniální nadvládě. Tato území často jsou místem, kde po vyhlášení nezávislosti vypukne občanská válka, která se zpravidla změní v genocidu. Náboženství a ideologie, jako například rasové politiky, často prosazují myšlenky o své nadřazenosti, kterou pak využívají ke genocidním praktikám (Naimark, 201, s. 144).

4. Odezva genocid v mezinárodním prostředí

4.1 Arménská genocida

Je důležité také zdůraznit rozdílné přístupy mezinárodního společenství na jednotlivé genocidy. Reakce mezinárodního společenství na arménskou genocidu byla v době jejího konání omezená. Během první světové války byly mocnosti spojenců (zejména Velká Británie, Francie a Rusko) zaneprázdněny válečným úsilím a neměly dostatečnou kapacitu ani vůli zasahovat. Nicméně, mocnosti tuto genocidu veřejně odsoudily a varovaly Osmanskou říši, že by mohla čelit trestu a represím. Celou událost v průběhu války shrnuli evropští představitelé s tím, že Mladoturci jsou za tyto činy zodpovědní a Spojené státy hlásaly, že počet zabitých je zveličený a přehnaný. Arménská genocida také postrádá mezinárodní právní uznání a potrestání strůjců genocidy, což později umožnilo některým skupinám využít uznání genocidy ve svých politických agendách. Bez závazného mezinárodního právního uznání je vnímání legitimacy arménské genocidy na mezinárodní úrovni jen skrze národní instituce či státy samotné. Nejblíže se „mezinárodnímu uznání“ ze strany OSN přibližuje *Whitakerova zpráva* z roku 1985, která systematické osmanské masakry na Arménech podle stanovených kritérií v Úmluvě za genocidu označila. Kromě tohoto dokumentu tak oficiálně arménská genocida zůstává formálně mezinárodně neuznávaná (Robertson, 2010, s. 119; Whitaker, 1985, s. 9).

V současné době vlády 34 zemí světa uznaly události z let 1915–1918 jako genocidu, včetně Francie, Německa, Ruska, Česka a v den výročí vypuknutí genocidy, 24. dubna 2021 genocidu oficiálně uznaly Spojené státy, které se setkaly se silnou kritikou od turecké vlády. Turecko stále odmítá uznat genocidu a klade důraz na složitý historický kontext, který zahrnoval i válečné úsilí, humanitární katastrofu a násilí na obou stranách. Neochota uznat genocidu ovlivňuje vztahy hlavně mezi Arménií a Tureckem a dalšími zeměmi, které genocidu uznávají, ale také Turecka a Evropské unie. Tlak ze strany Evropské unie na Turecko k uznání genocidy je přijímán s velikým odporem. Turecko to vnímá jako uměle vytvořenou překážku k přijetí Turecka do Evropské unie. Tento postoj je ale odůvodněný v turecké mentalitě, že „existují síly, které se Turecko pokouší zničit a je třeba se těmto silám bránit“. Tato mentalita je přirovnávána k „sévrskému syndromu“, který se v mentalitě Turků usadil

po Sévreské smlouvě, protože „Západní vlády se neustále pokouší rozložit území Turecka,“ stejně jako se o to neúspěšně snažily smlouvou ze Sévres po první světové válce. Někteří experti tvrdí, že toto myšlení je klasickou součástí současné turecké zahraniční politiky. Této skutečnosti přispívá také postoj nejvyšších důstojníků turecké armády, kteří mezinárodní tlak na Turecko k uznání genocidy vnímají jako urážku ozbrojených sil, tradičního strážce sekularismu. V posledních letech je v Turecku na vzestupu nacionalismus a odmítání „arménských lží“, jak genocidu nazývají pravicové vlastenecké kruhy. Tyto ideály se pomalu stávají součástí moderní turecké identity. Obecně v zemi panuje přesvědčení, že události z roku 1915 byly spíše jen deportace arménského obyvatelstva, které během první světové války kolaborovalo s Ruskem. Spojené království se řadí k těm zemím, které na národní úrovni genocidu neuznávají. Britové si myslí, že uznáním genocidy na národní úrovni by mohli narušit důležité politické, strategické a ekonomické vztahy s Tureckem a že uznáním genocidy by Spojené království stejně nezískalo žádný benefit. Naproti tomu jiné státy nejen že uznávají genocidu, ale také kriminalizují její popírání, například Slovensko nebo Švýcarsko. Spolu s některými státy genocidu uznávají i některé instituce jako Evropský parlament nebo regionální vlády jako vláda ve Walesu nebo některé regionální vlády ve Španělsku (Baillie, 2021; Leigh, 2019; Souleimanov, Ehrmann & Kopeček, 2013, s. 247–267).

Mimo politickou úroveň tohoto problému je potřeba také zmínit akademické snahy o rozšíření povědomí o genocidě a o širokém uznání genocidy v akademickém sektoru. V roce 1997 Mezinárodní asociace odborníků na genocidy vydala jednomyslnou rezoluci, ve které osmanské činy označili za genocidu, mezi odborníky byla známá jména jako Helen Fein nebo Ben Kiernan. O deset let později rozšířili rezoluci, do které mimo arménskou menšinu zahrnuli i genocidu Asyřanů a Řeků a přidali vyjádření, že popíráním genocidy se otevírají dveře beztrestnosti pachatelům, dláždí cestu dalším genocidám a vyzvali vládu Turecka, aby genocidu proti těmto menšinám uznalo a vydalo formální omluvu a mohlo tak zahájit kroky k restituci (International Association of Genocide Scholars, 1997; 2007).

4.2 Genocida ve Srebrenici

V porovnání s arménskou genocidou byla mezinárodní reakce na srebrenickou genocidu rychlejší a rozhodnější. Válka v Bosně a Hercegovině probíhala v době, kdy mezinárodní společenství a jeho instituce byly mnohem silnější a lépe připravené zasáhnout. Skutečnost, že se taková událost odehrává v Evropě, zvýšila tlak médií a veřejnosti na mezinárodní společenství. Během války v Bosně a Hercegovině byla vytvořena rezoluce Radou bezpečnosti OSN, která stanovila bezpečné zóny, včetně Srebrenice, aby chránila místní civilní obyvatelstvo. Nicméně přítomnost mírových jednotek OSN v Srebrenici nebyla dostatečná na to, aby zabránila genocidě. Po genocidě došlo k zintenzivnění mezinárodního tlaku na ukončení války, což vyústilo v podpis Daytonské smlouvy v roce 1995. Tato dohoda ukončila válku v Bosně a Hercegovině a stanovila základy současného politického uspořádání země. Jak už bylo zmíněno výše, byl již během jugoslávských válek v roce 1993 založen Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), který vznikl na základě Rezoluce 827 jednající hlavně pod Kapitoulou VII. Porušení Ženevských konvencí, válečného práva, zprávy zobrazující zločiny, při nichž bylo zabito, zraněno, mučeno a sexuálně zneužíváno v detenčních táborech tisíce civilistů a statisíce vyhnáno ze svých domovů, vyvolaly pobouření po celém světě a podnítily Radu bezpečnosti OSN jednat. ICTY byl prvním soudem pro válečné zločiny vytvořeným OSN a prvním mezinárodním tribunálem pro válečné zločiny od tribunálu v Norimberku a Tokiu. Hlavním cílem bylo soudit osoby, které byly nejvíce zodpovědné za genocidní praktiky. Postavením pachatelů před soud se ICTY snažilo odradit budoucí zločiny a zajistit spravedlnost tisíců obětí a jejich rodinám. ICTY představovalo důležitý krok směrem k zajištění odpovědnosti za válečné zločiny a posílení mezinárodního práva. (Charta OSN, 2020: 25; International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 2023)

OSN pověřila ICTY stíháním válečných zločinů, které byly spáchány během jugoslávských válek. V roce 2001 ICTY rozhodl, že ve Srebrenici došlo ke genocidě ze strany Vojska Republiky srbské se záměrem zničit skupinu muslimů z Bosny a Hercegoviny jako takovou, což vykazuje znaky konání genocidy. V roce 2007 Mezinárodní soudní dvůr v Haagu potvrdil, že Srbsko tuto genocidu neplánovalo ani nepodporovalo, ale že Srbsko během jugoslávských válek porušilo *Úmluvu k zabránění a trestání zločinu*

genocidia z roku 1948 tím, že nedostatečně konalo k zabránění genocidy ve Srebrenici. Mezi nejznámější stíhané osoby za tyto činy byli Slobodan Milošević, tehdejší srbský prezident; Radovan Karadžić, bývalý vrchní velitel bosenskosrbské armády a Ratko Mladić, bývalý bosenskosrbský vojenský důstojník. Výše jmenovaní byli obviněni ze spáchání zločinu genocidy a ze spoluúčasti na genocidě. Mezinárodní soudní dvůr také spolu s obviněními oficiálně potvrdil judikaturu ICTY z roku 2001 a právně uznal srebrenickou událost za genocidu. Podle tehdejšího předsedajícího soudce ICTY Theodora Merona (2004) „...někteří členové hlavního štábu bosensko-srbské armády chovali genocidní záměr proti bosensko-muslimskému lidu, který hledal ochranu v bezpečné zóně Srebrenice a že tito (bosensko-srbští) představitelé jednali na základě tohoto záměru provést úmyslný a masivní masakr muslimů ve Srebrenici,“. Kromě Mezinárodního soudního dvora a ICTY, také Valné shromáždění OSN a Evropský soud pro lidská práva vydaly prohlášení, ve kterých byla srebrenická genocida uznána (UNHCR 2007; United States Holocaust Memorial Museum, nedatováno).

Oproti právnímu mezinárodnímu uznání se mezinárodního politického uznání srebrenická genocida zatím nedočkala. Poslední pokus o politické uznání genocidy proběhlo na půdě OSN k 20. výročí genocidy v roce 2015. Ale vydaná rezoluce kvůli ruskému vetu nevyšla v platnost. Tehdejší stálý zástupce Ruska při OSN Vitalij Čurkin odůvodnil ruské veto tím, že plánovaná rezoluce je „*nekonstruktivní, konfrontující a politicky motivovaná*,“. Také dodal, že nelze na základě rezoluce odsoudit jeden lid jako celek za činy spáchané v minulosti, a také že „*náš hlas proti (přijetí rezoluce) neznamena, že si nejsme vědomi utrpení obětí ze Srebrenice a dalších částí Bosny a Hercegoviny*,“. Ruské veto pobouřilo nejen Velkou Británií, která se ohradila tím, že „*genocida ve Srebrenici se stala. To je právní fakt, ne politický úsudek. K tomuto tématu neexistuje kompromis*,“ ale také pobouřilo iniciativu Srebrenické matky, které prohlásily, že Rusko podporuje zločin místo spravedlnosti. Na obranu Ruska vystoupil tehdejší srbský prezident Tomislav Nikolić s prohlášením, že „*Rusko zabránilo pokusu pošpinit celý srbský národ jako genocidní a ukázalo se, že je pravým přítelem*,“. Je nutné dodat, že v této době se Srbsko a Rusko těšily ze vzájemných dobrých politických vztahů (Nichols, 2015).

Stejně jako u arménské genocidy, tak i u té srebrenické se vyskytují názory zpochybňující akt genocidy na území Bosny a Hercegoviny. Oproti té arménské se však jedná spíše o individuální skupiny a jednotlivce, než o celé národy a jejich vlády. Během válek v Jugoslávii až do svého pádu Milošević držel veškerá média pod svým vlivem. Díky nim byly informace ohledně dění v Bosně a Hercegovině upravené podle tehdejší propagandy. Po skončení válek byly tak zprávy o událostech ve Srebrenici mezi nacionalisticky smýšlejícími Srby považovány jen za výmysly a dále bylo rozšířeno popírání srbské odpovědnosti za zabíjení ve Srebrenici. Původ popírání genocidy lze nalézt ve skupině srbských nacionalistů, kteří byli podporováni částí srbského politického a mediálního zřízení. Po bombardování Bělehradu v roce 1999 a po kapitulaci Srbska se vytvořil v srbské kultuře jakýsi postoj, že Srbové vždy byly tou poškozenou stranou a že veškeré předchozí historické události omezily jejich národní cíle. Skepse ohledně událostí ve Srebrenici sahá od zpochybňování právního uznání z roku 2001 až po popírání celého masakru, který se ve Srebrenici stal (Judah & Sunter, 2005; Taylor, 2008, s. 160).

Mezi politickými činiteli lze najít představitele, kteří mají k událostem v Srebrenici určité výhrady, hlavně z řad srbských politiků. Milorad Dodik, prezident Republiky srbské, v roce 2010 prohlásil, že „*nemůžeme a nepřijmeme tu událost jako genocidu*“. Již předtím, v roce 2004, zkritizoval Zprávu Republiky Srbské z roku 2004, ve kterém tehdejší vláda uznala rozsah zabíjení a omluvila se pozůstalým a příbuzným obětí. Podle jeho názoru byla tato Zpráva vydána pod mezinárodním nátlakem, a také prohlásil, že počet obětí byl jen něco kolem 3500, aniž by mohl tyto počty doložit. Srbská premiérka Ana Brnabić v roce 2014 veřejně prohlásila, že si „*nemyslí, že ten ohavný masakr ve Srebrenici byl genocida*“. Již výše zmíněný předsedající soudce Meron označil výrok takto vysoké politické činitelky za zklamání. Mimo jiné genocidu ve Srebrenici také odmítají politici jako například Ivica Dačić nebo Alexandar Vulin (Agence France-Presse, 2010; Alo.rs, 2016; Pink.rs, 2017; Rudic, 2018).

Skeptičtí vůči nazývání událostí ve Srebrenici genocidou jsou i někteří nepolitici aktéři. Efraim Zuroff, ředitel kanceláře Centra Simona Wiesenthala v Izraeli a „poslední lovec nacistů“ prohlásil, že „*genocida je pokusem o úplné zničení jednoho národa...takže*

žádná genocida ve Srebrenici se nestala,“. Dále pokračuje následujícím: „Pokud vím, to, co se stalo ve Srebrenici, tak neodpovídá popisu nebo definici genocidy. Myslím si, že nazvat to genocidou bylo z politických důvodů. Zajisté došlo k tragédii, kdy nevinní lidé přišli o život a jejich památka by měla být zachována (...) Přál bych si, aby nacisté taktéž oddělili muže od žen a dětí místo toho, aby je zavraždili všechny. Ale to se, jak víme, nestalo,“ (B92, 2015; Nezavisne novine, 2014).

Odborník na genocidy William Shabas ve své publikaci z roku 2009 *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* shrnul právní názory na stav událostí ve Srebrenici a označil je za „etnické čistky“, nikoliv za „genocidu“. Podle Shabase jsou etnické čistky varovným signálem genocidy, která má teprve přijít. Genocida je totiž „poslední možností frustrované etnické čistky,“.

Americký lingvista a filozof Noah Chomsky byl kritizován za to, že odmítl označit události ze Srebrenice za genocidu. K tomu se navíc zaměřil na kritiku údajných válečných zločinů Spojených států, které podle něj nikdy nejsou hnány k odpovědnosti. Podle jeho názoru slovo „genocida“ ztrácí význam jako takový a je ve společnosti využíváno nadměrně při každém větším masakru. Podobně se vyjádřil i k událostem z let 1975 až 1979 v Kambodži, kdy zpochybnil genocidu Rudými Khmery a zkritizoval zkreslené dostupné informace a roli Spojených států v obou událostech (Braun, 2018).

4.3 Shrnutí a srovnání

Mezinárodní reakce na obě genocidy byly odlišné. V případě arménské genocidy byla značně menší. Během největších masakrů arménského obyvatelstva v letech 1915 až 1918 byl svět zaneprázdněný první světovou válkou, a tak žádná z mocností neměla prostředky a sílu tyto události řešit, jen poslaly varování Osmanské říši, že bude za tyto činy zodpovědná. Nevyřešená situace této události rezonuje ve světě dodnes. Turecko oficiálně arménskou genocidu neuznává a odvolává se na složitý historický kontext té doby. Vzestup tureckého nacionalismu jen umocnil potlačování snah o zrušení neuznání arménské genocidy. Stav arménské genocidy je také jedním z problémů tureckých snah o připojení se do Evropské unie. I když arménskou genocidu oficiálně uznává 34 národních

vlád světa včetně Spojených států, a několik dalších politických institucí, je tato otázka pro některé aktéry málo významná, například pro Velkou Británii, která toto téma nepovažuje za důležité, i když regionální vlády ve Walesu a Skotsku genocidu uznávají.

Srebrenická genocida oproti tomu vyvolala silnou mezinárodní reakci tím, že se konala v Evropě a v bezprostřední blízkosti Západních zemí. Vyvinutější instituce, média a velmi čerstvá zkušenost ze Rwandy z roku 1994 pomohly událostem ze Srebrenice se dostat do mezinárodního povědomí. Zprávy a realitu, kterou podávaly, donutily OSN jednat a zřídily již v roce 1993 Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY), který se měl právně zabývat zločiny, které byly během války páčány. V roce 2001 Tribunál uznal události ze Srebrenice za genocidu a z právního hlediska to znamenalo posílení mezinárodního práva. V roce 2007 Mezinárodní soudní dvůr v Haagu potvrdil usnesení ICTY, a navíc oficiálně odsoudil strůjce srebrenické genocidy, čímž oběti a pozůstalí obdrželi určitou spravedlnost. Ze strany mezinárodního uznání byl proveden značný pokrok, kdy se rozhodnutí o mezinárodním uznání dostalo až do Valného shromáždění OSN v roce 2015, které ale bylo vetováno ruským vetem s odůvodněním, že nelze na základě jednoho unesení odsoudit jeden národ za to, co se událo v minulosti a že strůjci genocidy již byli odsouzeni. Tento fakt se samozřejmě setkal s odporem většinou Valného shromáždění.

Obě genocidy a jejich uznání se setkaly s odporem. Srebrenická genocida nalézala odpůrce převážně v určitých srbských politických kruzích a v srbské části Bosny a Hercegoviny, dále pak jen v individuálních případech. Arménská genocida nalézala odpor hlavně na turecké národní úrovni, kdy genocidu, jak turecká vláda oficiálně odmítá z několika různých důvodů, tak i narůstající turecká vlastenecká společenská vlna. Spolu s Tureckem genocidu odmítají další státy, například Ázerbájdžán nebo Pákistán.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo srovnání arménské a srebrenické genocidy jako proces na základě dvou případových studií, v tomto případě arménské a srebrenické genocidy. V práci byla využita deskriptivní analýza k porovnání vybraných dat k oběma studiím. Na základě získaných dat týkajících se obou případových studií lze potvrdit, že obě genocidy vykazují několik podobných i odlišných znaků, které jsou následně stručně shrnuty. I když lze na obě genocidy zvlášť nalézt spousty článků a publikací, které popisují události jako takové, jen minimální počet z nich se zabývá podrobně oběma případy dohromady. K získání informací k této práci bylo potřeba několik těchto samostatných publikací, které poskytovaly více dat než jen prostý popis obou událostí. Vzhledem k obsáhlosti tématu a množství dostupných publikací byl autor více zaměřen na širší časově vymezený kontext, který ovlivnil chod událostí obou studií, kdy obě byly zakončeny genocidou. Autorova menší snaha o shrnutí a srovnání dvou genocid by mohla přispět k dalším pokusům zkoumání a ke komparaci jiných vybraných genocid. Na základě těchto komparativních studií by bylo možné snadněji určit teoretický význam genocid, důkladnější prozkoumání stejných či odlišných znaků a v budoucnu tak rychleji identifikovat a publikovat další případné komparativní studie.

V případě arménské genocidy byl v této práci kladen důraz na období od roku 1876, kdy se začaly projevovat nejen změny uvnitř Osmanské říše, ale také lze pozorovat první střety mezi Armény a osmanskými Turky, až do roku 1918, kdy skončila první světová válka a kdy arménská genocida dosáhla největších rozměrů. Arménská genocida by se dala rozdělit na dvě odlišná období. První masakry na Arménech mezi léty 1894–1896 byly selektivního charakteru, kdy Mladoturkům šlo hlavně o zastrašení Arménů a o potlačení jakékoliv nacionalistické revolty a upevnit si moc v rámci říše, události v letech 1915-1918 však byly už systematicky naplánované deportace a likvidace jednoho specifického etnika v rámci říše, které osmanská vláda měla v plánu totálně vyhladit. V případě srebrenické genocidy byly převážně vysvětleny události z 80. let 20. století, které vedly k rozpadu Jugoslávie a které vyvrcholily jugoslávskými válkami o nezávislost, během kterých se srebrenická genocida odehrála.

U obou případových studií lze během dvou kapitol této práce spatřit mnoho podobností. Obě genocidy lze zařadit do moderních genocid. V obou případech bylo jako motivací ke genocidě využito ideologického přesvědčení na specifické osoby v rámci vlastního území. Osmanská říše se během arménské genocidy opírala o ideu panturkismu, Srbsko se během jugoslávských válek spoléhalo na ideu Velkého Srbska a spojením všech srbských občanů pod jeden stát. Dalším společným znakem je průběh genocid na pozadí většího konfliktu. Arménská genocida probíhala souběžně s první světovou válkou, srebrenická genocida proběhla během jugoslávských válek za nezávislost. V obou případech je také patrná touha po odplatě. Zatímco Osmanská říše obviňovala Armény z postupné ztráty území a z kolaborace s Ruským impériem během první světové války, Srbové obvinili bosenské muslimy ze spolupráce s chorvatskými ustašovci během druhé světové války. Podobným jevem mezi oběma genocidami je také oddělení mužské populace od zbytku obyvatelstva. Zatímco během arménské genocidy byli muži nejprve posláni do pracovních táborů a až v druhé fázi genocidy byli za vesnicemi a městy popraveni, srebreničtí muži byli odvezeni za město a popraveni téměř okamžitě. Shodným znakem je také myšlenka etnicky čistého státu, kde Osmanská říše měla v plánu poturečtit spousty arménských a křesťanských dětí, a někteří Arméni sami konvertovali k islámu, než aby se potýkali s represemi, Srbové se snažili předem vytyčená území získat etnickými čistkami a deportacemi do koncentračních táborů, bez snahy posrbštit.

Spolu s podobnostmi je nutné zmínit také jejich odlišnosti. Nejzásadnějším rozdílem mezi nimi je mezinárodní uznání a potrestání pachatelů z páchání genocid. Zatímco uznání arménské genocidy je do dnešních dnů méně významnou položkou v mezinárodním systému a žádný pachatel nebyl za genocidu potrestán, srebrenická genocida vyvolala mezinárodní zájem. V roce 1993 byl vytvořen Mezinárodní soudní tribunál pro bývalou Jugoslávii, který se právně zabýval událostmi ve Srebrenici a uznal, že genocida proběhla. V roce 2007 Mezinárodní soudní dvůr oficiálně odsoudil pachatele srebrenické genocidy. Obě genocidy se také potýkají s odmítavými postoji. Zatímco arménskou genocidu uznává jen 34 států a její legitimita je častým sporem hlavně mezi Tureckem a Arménií s Evropskou unií, proti srebrenické genocidě vystoupila jen hrstka

individuálních subjektů. Odlišné jsou také počty obětí a délka trvání genocid. Během arménské genocidy zemřelo 1 až 1,5 milionů arménských mužů, žen a dětí, kdy nejvýraznější vraždění probíhalo mezi lety 1915–1918, ve Srebrenici to bylo 8 tisíc popravených mužů během týdne v červenci roku 1995.

I když byly nalezeny podobnosti a odlišnosti u obou zkoumaných případů, v budoucnu by se určitě dalo více zaměřit jen na jednu či dvě specifické odlišnosti či podobnosti a prozkoumat je více do větších podrobností, například jakou roli v těchto genocidách hraje jakýkoliv zásah mezinárodního společenství (ať už jednotlivých zemí nebo organizací) do probíhajících nebo již ukončených genocid, nebo se více zaměřit na důvody a konkrétní kroky mezinárodního uznání obou genocid a jejich vliv na současné politické dění ať už v mezinárodním nebo regionálním měřítku či jakými způsoby by se dalo předejít genocidám v budoucnu díky podrobné znalosti již ukončených genocid.

Seznam literatury

Agence France-Presse. (2010, 27. duben). *Srebrenica was not genocide: Bosnian Serb leader*.
Dostupné z

<https://web.archive.org/web/20100717064036/http://www.france24.com/en/20100427-srebrenica-was-not-genocide-bosnian-serb-leader>

Akçam, T. (2006). *A Shameful Act: The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility*. Metropolitan Books.

Akçam, T. (2012). *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*. Princeton University Press.

Alo.rs. (2016). *Dačić: Srbija nije izvršila genocid u BiH*.
<https://www.alo.rs/vesti/politika/dacic-srbija-nije-izvrsila-genocid-u-bih/65743/vest>

Baillie, L. (2021, 29. duben). *Why Biden's Recognition of the Armenian Genocide Is Significant*. United States Institute of Peace.
<https://www.usip.org/publications/2021/04/why-bidens-recognition-armenian-genocide-significant>

BBC News. (2000). *From communism to Milosevic*.
http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/static/in_depth/europe/2000/milosevic_yugoslavia/communism.stm

Braun, S. (2018, 7. prosinec). *Dissident intellectual Noam Chomsky at 90*.
<https://www.dw.com/en/dissident-intellectual-noam-chomsky-at-90/a-46629642>

Bobelian, M. (2013). *Děti Arménie: zapomenutá genocida a stoletý boj o spravedlnost*. Praha: Paseka, 2013

Burg, S. L. (1993). Why Yugoslavia Fell Apart. *Current History*, 92(577), 357–363.
<http://www.jstor.org/stable/45316897>

B92. (2015, 17. červen). *US Jewish group: No genocide took place in Srebrenica*.
https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=06&dd=17&nav_id=94472

Daalder, I. H. (1998, 1. prosinec). Decision to Intervene: How the War in Bosnia Ended. *Brookings*. <http://www.brookings.edu/research/articles/1998/12/balkans-daalder>

Dadrian, V. N. (1975). A Typology of Genocide. *International Review of Modern Sociology*, 5(2), 201–212. <http://www.jstor.org/stable/41421531>

Danner, M. (1999, 6. květen). *Endgame in Kosovo*. The New York Review of Books. <http://markdanner.com/1999/05/06/endgame-in-kosovo/>

De Waal, T. (2015). *Great Catastrophe: Armenians and Turks in the Shadow of Genocide*. Oxford University Press, USA.

Feierstein, D., & Town, D. A. (2014). Defining the Concept of Genocide. In *Genocide as Social Practice: Reorganizing Society under the Nazis and Argentina's Military Juntas* (pp. 11–38). Rutgers University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt6wq9vn.6>

Finlan, A. (2004). *Essential Histories: The Collapse of Yugoslavia 1991-99*. Osprey Publishing.

Gregárek, M., & Kosek, J. (2012). *Stát, právo a (ne)spravedlnost: Dvě studie z právní filozofie*. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Hinton, A. L. (2012). Critical Genocide Studies. *Genocide Studies and Prevention*, 7 (1), 4-15.

Hladký, L. (2005). *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.

Honig, J., & Both, N. (2001). *Srebrenica. Zpráva o válečném zločinu*. Praha: Mladá Fronta

Hovannisian R. G. (1987). *The Armenian Genocide in Perspective*. New Jersey: Transaction Books.

Huntington, S. P. (2001). *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers

International Association of Genocide Scholars. (2009). *Resolutions & Statements*. Dostupné z

<https://web.archive.org/web/20090314082403/http://www.genocidescholars.org/resolutionsstatements.html>

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2004, 16. března). *The Prosecutor of the Tribunal against Slobodan Milosevic, Indictment*. Dostupné z <https://www.un.org/icty/pressreal/2004/p860-e.htm>

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2004, 30. března). *Theodor Meron, President of the ICTY, pays homage to the victims of the former Yugoslavia*. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20090403003018/http://www.un.org/icty/pressreal/2004/p860-e.htm>

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2017). *About the ICTY*. <https://www.icty.org/en/about>

International Federation for Human Rights. (2007, 1. března). *The reality of a genocide in Srebrenica officially recognized*. <https://www.refworld.org/docid/482c5c0423.html>

Job, C. (1993). Yugoslavia's Ethnic Furies. *Foreign Policy*, 92, 52–74. <https://doi.org/10.2307/1149145>

Jonassohn, K., & Chalk, F. (1990). *A Typology of Genocide and Some Implications for the Human Rights Agenda*. The history and sociology of genocide, New Haven/London: Yale University Press

Jones, A. (2017). *Genocide: A Comprehensive Introduction* (3. vydání). Routledge.

Judah, T., & Sunter, D. (2005, 5. června). How video that put Serbia in dock was brought to light. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2005/jun/05/balkans.warcrimes>

JUSP Jasenovac. (2021). *Jasenovac Memorial Site*. <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6284>

Kévorkian, R. H. (2012). *The Armenian genocide: A Complete History*. New York.

Kiernan, B. (2004). The First Genocide: Carthage, 146 BC. *Diogenes*, 51(3), 27–39. <https://doi.org/10.1177/0392192104043648>

Kuranian, A. (2000). První genocida XX. století. *Mezinárodní politika*, 3(2000). Ústav mezinárodních vztahů.

Leigh, D. (2009, 3. listopad). *Armenian genocide denial an official policy in Britain*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2009/nov/03/armenia-genocide-denial-britain>

Lemkin, R. (1944). *Axis Rule in Occupied Europe*. Carnegie Endowment for International Peace

Mayersen, D. (2001). *Defining genocide: Defining history?* Research. <https://ro.uow.edu.au/artspapers/1290/>

Meiches, B. (2017). Speaking of Genocide: Double Binds and Political Discourse. *Genocide Studies and Prevention*, 11 (6).

Melson, R. (1992). *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide and the Holocaust*. University of Chicago Press.

Morgenthau, H. (1918). *Ambassador Morgenthau's Story*. Dostupné z <https://net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/morgenthau/MorgenTC.htm#TC>

Moses, A. D. (2021). *The Problems of Genocide: Permanent Security and the Language of Transgression*. University of North Carolina, Chapel Hill. DOI: 10.1017/9781316217306

Muslimovic, A., & Rovcanin, H. (2019, 10. červenec). *World's Biggest Detention Camp: Srebrenica Before the Genocide*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2019/07/10/worlds-biggest-detention-camp-srebrenica-before-the-genocide/>

Naimark, N. M. (2006). *Plameny nenávisti: etnické čistky v Evropě 20. století*. Nakladatelství Lidové noviny.

Naimark, N. M. (2010). *Stalin's Genocides*. Princeton University Press.

Naimark, N. M. (2017). *Genocide: A World History*. Oxford University Press.

Nezavisne novine. (2014, 25. únor). *Zurof: U BiH nije bilo genocida* [Zuroff: No genocide took place in BiH]. <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Zurof-U-BiH-nije-bilo-genocida/224134>

Nichols, M. (2015, 8. července). Russia blocks U.N. condemnation of Srebrenica as a genocide. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-srebrenica-un-idUSKCN0PI1W620150708>

Organizace spojených národů. (2019). *Charta OSN*. <https://osn.cz/wp-content/uploads/2022/07/Charta-OSN-2019.pdf>

Pelikán, J., & Tejchman, M. (1996). *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)*. Praha: Karolinum.

Pink.rs. (n.d.). *Ivanic, Galijasevic i Vulin za TV Pink: Revizija presude je neprijateljski cin prema Srbiji*. <https://www.pink.rs/politika/16207/ivanic-galijasevic-i-vulin-za-tv-pink-revizija-presude-je-neprijateljski-cin-prema-srbiji>

Pirjevec, J. (2000). *Jugoslávie 1918-1992: vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevicovy a Titovy Jugoslávie*. Praha: Argo.

Robertson, G. (2010). *Was There an Armenian Genocide?*. University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy, 4(2), 83–127. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/217155931.pdf>

Rosenberg, S. P. (2012). Genocide Is a Process, Not an Event. *Genocide Studies and Prevention*, (7), 16-23.

Rudic, F. (2018, 20. listopad). *Hague Tribunal Chief Criticises Serbian PM's Genocide Denial*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2018/11/20/hague-tribunal-chief-criticises-serbian-pm-s-genocide-denial-11-20-2018/>

Rummel, R. J. (1994). *Chapter 2: Genocide*. Dostupné z: <https://www.hawaii.edu/powerkills/DBG.CHAP2.HTM>

Schabas, W. (2000). *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge University Press.

Schaller, D. J. (2011). From Lemkin to Clooney: The Development and State of Genocide Studies. *Genocide Studies and Prevention*, (6), 245-256.

Scherrer, C.P. (1999). Towards a theory of modern genocide. Comparative genocide research: Definitions, criteria, typologies, cases, key elements, patterns and voids. *Journal of Genocide Research*, 1, 13-23.

Souleimanov, E., Ehrmann, M., & Kopeček, V. (2013). Uznání genocidy Arménů jako téma politického diskursu Arménie, Turecka a vybraných zemí EU. *Středoevropské politické studie*, 15(4), 247–267. DOI: 10.5817/CEPSR.2013.4.247

Srebrenica Memorial. (2023). *Sigurna zona Srebrenica*. <https://srebrenicamemorial.org/bs/stranica/sigurna-zona-srebrenica/25>

Straus, S. (2007). Second-Generation Comparative Research on Genocide [Review of *Genocide in the Age of the Nation State; The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing; The Killing Trap: Genocide in the Twentieth Century; Purifier et détruire: Usages politiques des massacres et génocides; Final Solutions: Mass Killing and Genocide in the Twentieth Century; A Century of Genocide: Utopias of Race and Nation*, by M. Levene, M. Mann, M. I. Midlarsky, J. Sémelin, B. A. Valentino, & E. D. Weitz]. *World Politics*, 59(3), 476–501. <http://www.jstor.org/stable/40060166>

Ternon, Y. (1997). *Genocidy XX. století*. Praha: Themis.

Tomasevich, J. (2001). *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*. Stanford University Press.

Totten, S., Bartrop, P.R., & Jacobs, S.L. (2008). *Dictionary of Genocide*. Westport Conn: Greenwood Press

UNHCR. (2007, 20. květen). *Guidelines on International Protection No. 8: Child Asylum Claims under Articles 1(A)2 and 1(F) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*. <https://www.refworld.org/docid/482c5c0423.html>

United Nations. (1948). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. Dostupné z: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

United States Holocaust Memorial Museum. (2018). *Prosecuting the Crime of Genocide: Srebrenica*. <https://www.ushmm.org/genocide-prevention/countries/bosnia-herzegovina/case-study/aftermath/prosecuting-the-crime-of-genocide>

Whitaker, B. (1985). *Revised and updated report on the question of the prevention and punishment of the crime of genocide*. Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/108352>

Žíla, O. (2014). *"Jedna si jedina moja domovina?": etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945-2013*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.

Přílohy

Příloha č. 1: Článek II z Úmluvy

Úmluvy v tomto znění: „*V této Úmluvě se genocidiem rozumí kterýkoli z níže uvedených činů, spáchaných v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou:*

- a) Usmrcení příslušníků této skupiny;
- b) Způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny;
- c) Úmyslné uvedení kterékoli skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení;
- d) Opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rozené děti;
- e) Násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.“

(Zdroj: United Nations, 1948, Článek II)

Příloha č. 2: Článek III z Úmluvy

Trestnými jsou na základě Úmluvy článku III. tyto činy:

- „a) genocidium;
- b) spolčení ke spáchání genocidia;
- c) přímé a veřejné podněcování ke spáchání genocidia;
- d) pokus spáchání genocidia;
- e) účastenství na genocidiu.“

(Zdroj: United Nations, 1948, Článek III)

Příloha č. 3: Širší pojetí Rummelovy teorie (1994)

- 1) Způsobí zabití nebo příčinu úmrtí lidí:
 - a. Na základě jejich rasového, etnického, jazykového, kulturního či náboženského původu, společenské třídy či politické příslušnosti;
 - b. Cílené zabíjení civilistů během války nebo ozbrojeného konfliktu;
 - c. Hromadného vyvraždění.
- 2) Způsobí smrt na základě vědomého zanedbávání existence jedince
 - a. Cely smrti, koncentrační tábory, nucené práce;
 - b. Vraždy lékařskými a vědeckými experimenty;
 - c. Vraždy mučením či fyzickým týráním;
 - d. Podpora nebo tolerance znásilnění, rabování a posléze usmrcení;
 - e. Hladomor či epidemie během které vláda ignoruje či vědomě podporuje zhoršení situace;
 - f. Nucené deportace a přesuny obyvatel
 - g. Podpora otroctví;
 - h. Existence a život v mizivých podmínkách (Rummel, 1994).

Příloha č. 4: Osídlení Arménů v Osmanské říši v před genocidou

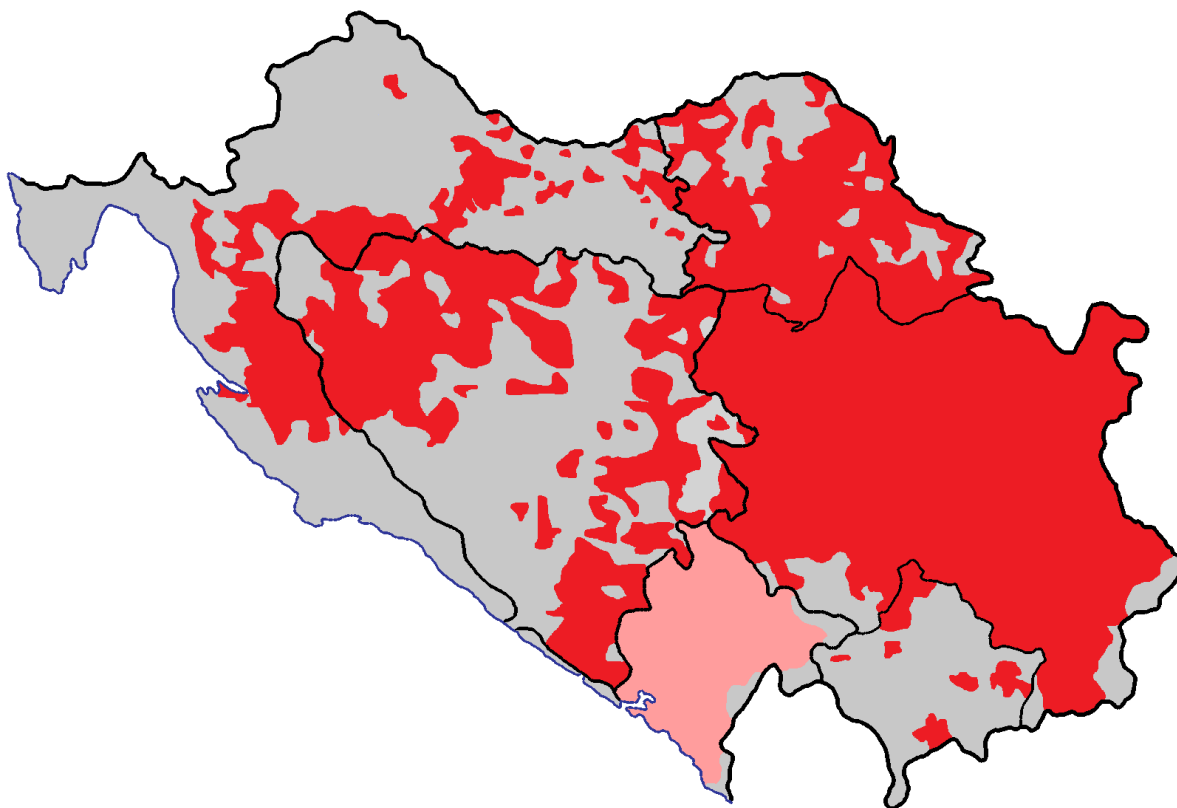
Zdroj: Naimark, 2016, 70

Příloha č. 5: Jugoslávie před občanskou válkou v roce 1990

Zdroj: Naimark, 2016, 125

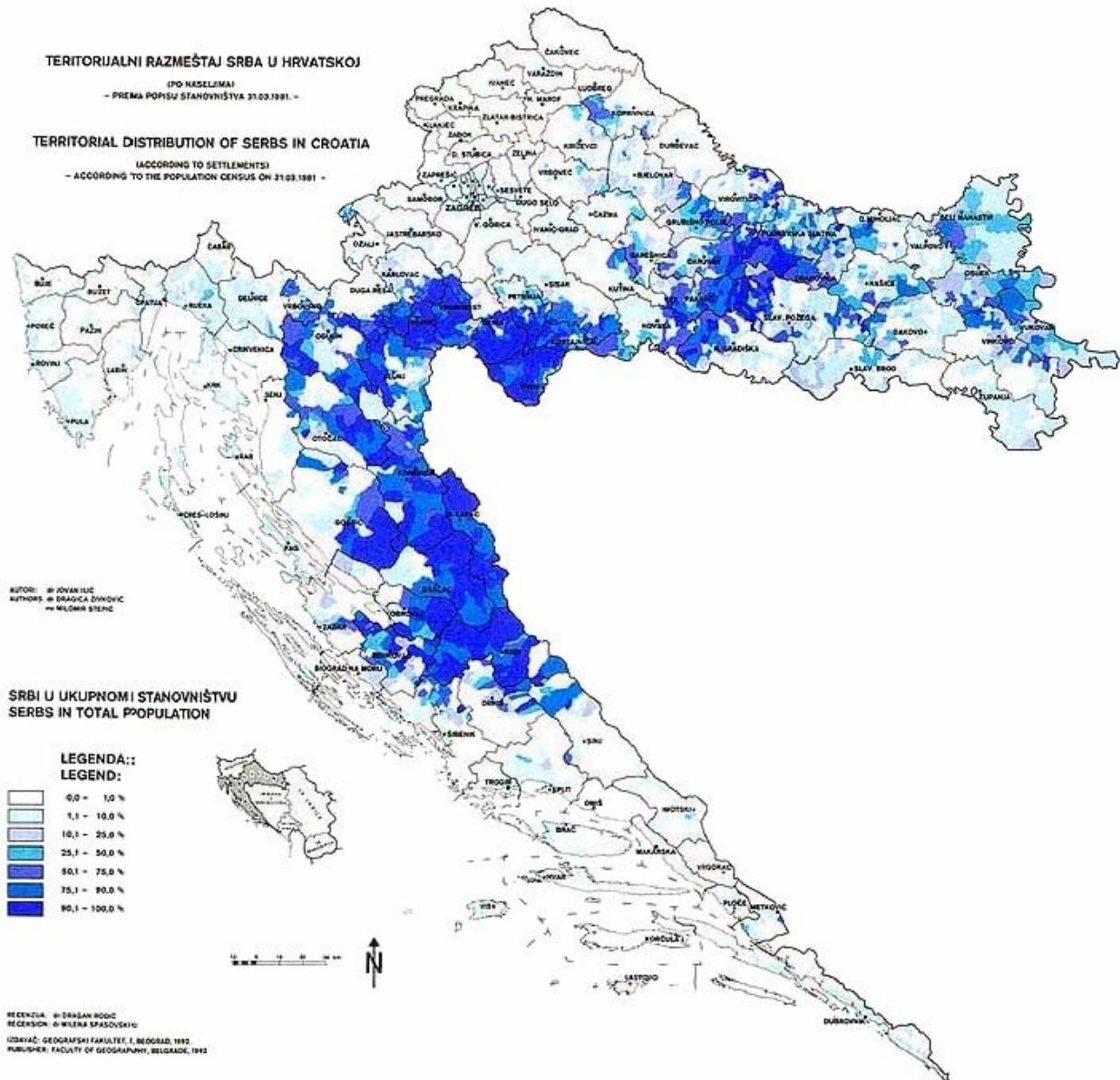
Příloha č. 6: Srbové v Chorvatsku, Bosně, Černé Hoře a Srbsku v roce 1981

Zdroj:

https://en.wikipedia.org/wiki/Yugoslav_Wars#/media/File:Serbs_in_Croatia,_Bosnia,_Montenegro_and_Serbia,_1981.png, 29. 03. 2023.

Příloha č. 7: Podíl chorvatských Srbů v Chorvatsku v roce 1991

Zdroj:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Republika_Srbsk%C3%A1_Krajina#/media/Soubor:CroatianSerbs.jpg,
29. 03. 2023.

Příloha č. 8: Území Republiky srbské vyhlášené v roce 1992

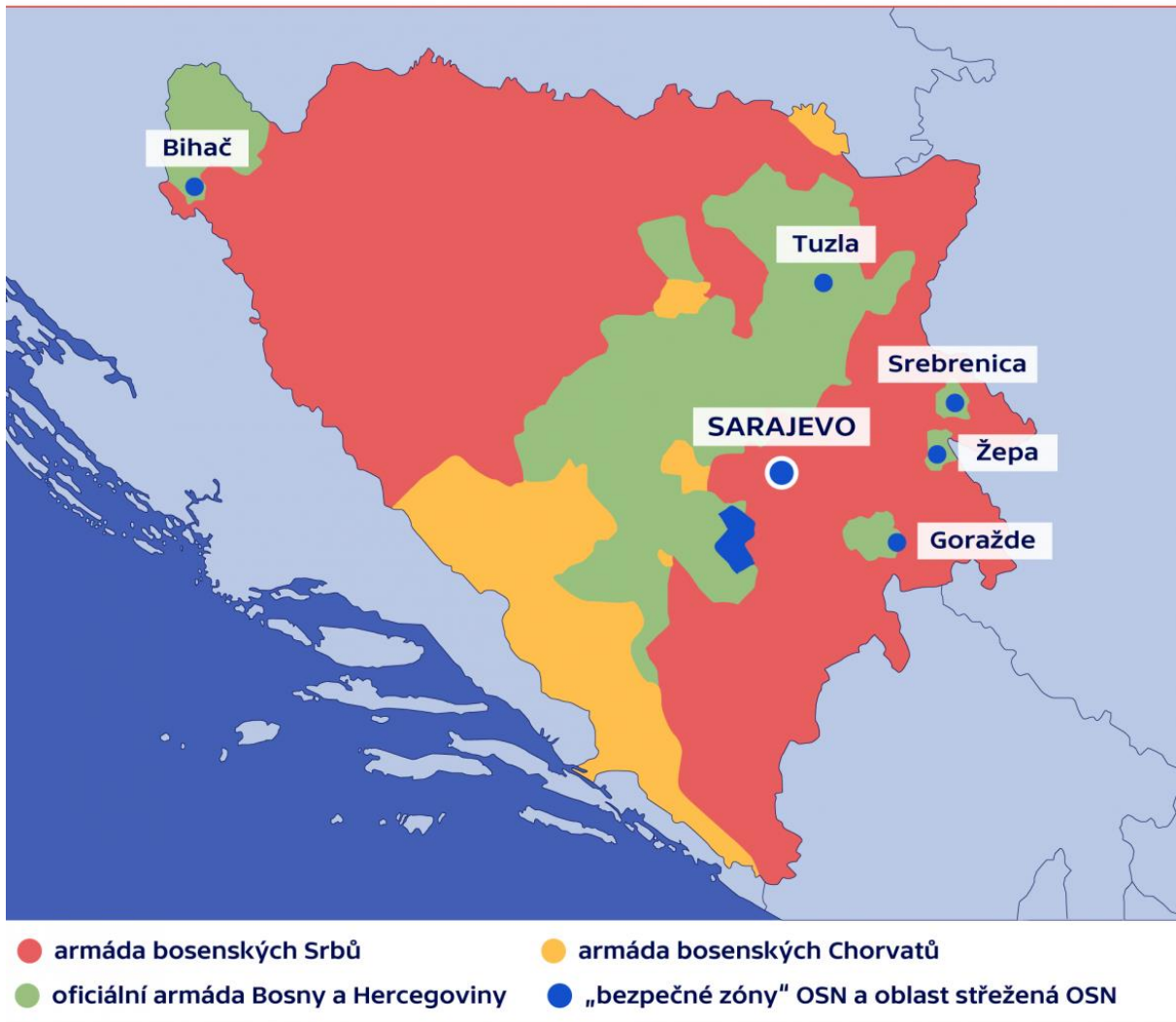

Zdroj:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/df/Republika_Srpska_in_Bosnia_and_Herzegovina.svg/1200px-Republika_Srpska_in_Bosnia_and_Herzegovina.svg.png, 26. 3. 2023.

Příloha č. 9:

Rozložení sil v Bosně a Hercegovině v září 1994

Zdroj: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/3136652-popirani-genocidy-mytologizace-obeti-valka-o-srebrenicu-pokracuje-i-ctvrtstolet-i-po>, 26. 3. 2023.

Abstrakt

Analýza genocidy: Komparace arménské genocidy a genocidy ve Srebrenici

Tato diplomová práce se zabývá analýzou a komparací dvou genocid 20. a 21. století – arménské genocidy a genocidy v Bosně a Hercegovině. V úvodu práce je diskutován vývoj pojmu genocida a jsou představeny různé definice, na základě kterých je tento fenomén analyzován. Dále práce stručně představuje historický kontext obou událostí a průběh masakrů. Cílem práce je porovnat podobnosti a rozdíly těchto genocid, a to prostřednictvím komparativní metody a analýzy získaných informací. Práce se zaměřuje na hledání odpovědí na otázky, jak moc se každá z událostí přibližuje daným definicím, v čem se obě události shodují a v čem jsou odlišné. V závěru práce jsou představeny současné postoje na tyto dvě události, jelikož arménská genocida je stále kontroverzním tématem v mezinárodním systému a má vliv na některé mezistátní vztahy.

Genocide analysis: Comparison of the Armenian and Srebrenica Genocides

This master's thesis focuses on the analysis and comparison of two genocides of the 20th and 21st centuries – the Armenian genocide and the genocide in Bosnia and Herzegovina. In the introduction, the development of the concept of genocide is discussed, and various definitions are introduced, based on which this phenomenon is analyzed. The thesis then briefly presents the historical context of both events and the course of the massacres. The aim of the work is to compare the similarities and differences of these genocides, using a comparative method and analysis of the obtained information. The thesis seeks to answer questions about how closely each event aligns with the given definitions, in what aspects they correspond, and in what they differ. In conclusion, the current positions on these two events are presented, as the Armenian genocide remains a controversial topic in the international system and influences some interstate relations.